

SPAȚIUL EST-CARPATIC
ÎN SECOLELE III/II A.CHR. – III/IV P.CHR.:
ÎNTRE TRADIȚIA ANTICĂ ȘI INTERPRETĂRILE MODERNE.
II. TRADIȚIA ANTICĂ (SURSELE EPIGRAFICE)*

DE
VICTOR COJOCARU**

Abstract:

The analysis and cataloguing of the Roman imports from Vaslui County according to the methodology proposed by the “Corpus der römischen Funde im europäischem Barbaricum” (CRFB) series also implies a re-evaluation of the ancient tradition concerning the north-western Pontic regions, as well as the evolution of modern historiographical discourse. This paper examines only the epigraphic sources, based on a catalogue of inscriptions – as exhaustive as possible –, which provides more or less relevant information about the ‘barbarian’ ethnic groups in the north-western Black Sea area between the 3rd/2nd centuries BC and the 3rd/4th centuries AD. Such research allows a better understanding of the relations between the populations east of the Carpathians with the Greco-Roman world, respectively of the ways of penetration of the archaeological material discovered in this region on the periphery of the ancient world and included in the CRFB R2 corpus.

Keywords: North-western Black Sea area; ‘barbarian’ ethnic groups; epigraphic sources; CRFB R2 corpus.

I. INTRODUCERE

Așa cum afirmam încă din prima parte a acestui studiu¹, analiza și catalogarea importurilor romane din județul Vaslui în conformitate cu metodologia propusă de seria *Corpus der römischen*

* Studiu elaborat în cadrul proiectului PN-III-P1-1.1-TE-2019-0783, finanțat de către Ministerul Cercetării și Inovării din România, CCCDI – UEFISCDI. Exprimăm mulțumiri și pe această cale colegilor dr. Lavinia Grumeza (Iași) și dr. habil. Alexandru Popa (Sf. Gheorghe) pentru lecturarea critică a manuscrisului și observațiile utile; pentru eventuale inadvertențe sau omisiuni întreaga răspundere ne revine nouă. Autorii antici au fost abreviați conform listelor din H. Liddell – R. Scott – H. Jones, *A Greek-English Lexicon* (LSJ) și P.G.W. Glare, *Oxford Latin Dictionary* (OLD). Privitor la abrevierea surselor epigrafice, vezi mai jos nota 24.

** Institutul de Arheologie, Academia Română – Filiala Iași; victorinstarhia@yahoo.com.

¹ Vezi COJOCARU 2022. Reamintim că, deși în textul mai concis, în limba germană, pregătit ca un capitol introductiv la volumul CRFB R2, am discutat atât tradiția antică, cât și interpretările moderne privitoare la spațiul est-carpatic, versiunea mult mai amplă în limba română ne-a obligat să împărțim discuția în trei părți, încredințând tiparului cu acet prilej doar considerațiile noastre legate de sursele epigrafice.

Funde im europäischen Barbaricum (CRFB)² presupune și o reevaluare a tradiției antice referitoare la regiunile nord-vest-pontice, ca și a evoluției discursului istoriografic modern. Și dacă la discutarea surselor literare – a căror analiză *in extenso* ar fi depășit cu mult limitele permise unui studiu – am încercat să conturăm doar câteva aspecte pentru o mai bună înțelegere a raporturilor dintre populațiile de la est de Carpați cu lumea greco-romană, respectiv a căilor de pătrundere a materialului arheologic descoperit în această regiune de la periferia lumii antice și inclus, pe categorii, în CRFB R2, de data aceasta considerațiile noastre succinte se întemeiază pe un catalog pe cât posibil exhaustiv al informației documentare de interes³.

Cum este bine știut, spre deosebire de sursele literare care – dincolo de subiectivismul autorilor antici⁴ – au suferit numeroase distorsiuni odată cu intervenția copiștilor ulteriori, cele epigrafice constituie «instantanee fotografice» capabile să redea mult mai exact o situație sau alta din viața cetăților grecești în contextul relațiilor acestora cu negreii din vecinătatea imediată sau mai îndepărtată. Și chiar dacă pentru regiunea aflată sub incidența cercetării noastre inscripțiile provin aproape exclusiv din comunitățile urbane de pe litoralul nord-vest-pontic sau din afara lumii pontice, ca o *interpretatio graeca* și/sau *romana* asupra «barbarilor» din *Hinterland*⁵, iar multe texte au ajuns până la noi într-o stare precară de conservare, corelarea acestora cu datele literare oferă un plus de informații la reconstituirea tabloului etnic de la nordul Dunării de Jos, mai cu seamă pentru perioade când autorii antici nu erau interesați nici măcar tangențial de ținuturile extracarpatiche. De exemplu, documente datate, cel mai probabil, în a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr., cum ar fi decretul onorific pentru Protogenes de la Olbia [CE 6] sau cel pentru Agathokles de la Histria [CE 4], – pentru a invoca doar două exemple mai cunoscute –, menționează mișcări de neamuri «barbare» sau raiduri asupra cetăților grecești și teritoriilor acestora, care vor fi implicat și populații din spațiul dintre Carpați și Nistru.

² Privitor la proiectul PN-III-P1-1.1-TE-2019-0783 (*Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Rumänien. Band 2. Kreis Vaslui*), din care am făcut parte ca membru în echipă, vezi pagina web a proiectului (<http://rfcb.romanimports.ro/>).

³ Ne referim la inscripții publicate în diferite *corpora*, reviste și volume colective (multe adunate mai nou și în baze de date online), la care s-au făcut numeroase referiri de-a lungul timpului în literatura de specialitate, dar care nu au fost adunate până acum sub forma unui catalog epigrafic prin raportare la populațiile din spațiul est-carpatic între apariția scrierilor/bastarnilor și dispariția carpile din izvoarele scrise. Întocmirea unui asemenea compendiu a fost posibilă în virtutea preocupărilor noastre din ultimii ani, începând cu stagiul de cercetare ca bursier al Fundației Alexander von Humboldt la Universitatea din Trier, între 2007 și 2009, când am adunat peste 300 de documente sub egida unui proiect intitulat „Scythia și Scythia Minor în inscripții din alte regiuni ale lumii grecești și romane (până în secolul al III-lea p. Chr.)”. Cercetările ulterioare ne-au permis analiza sistematică a 172 de decrete de proxenie din lumea pontică (COJOCARU 2016), completată cel mai recent de un *corpus* (deocamdată inedit) alcătuit din 517 inscripții onorifice din arealul Pontului Euxin (cu excepția decretelor de proxenie, catalogate anterior). Majoritatea inscripțiilor latine de care am ținut cont în contextul acestui studiu se regăsesc și în volumele IDRE I-II, doar că această culegere – «né vieux», pentru a prelua o expresie folosită de Jeanne și Louis Robert cu prilejul discutării unei alte lucrări (BE 1958, 320) – ar necesita stringent o reeditare care să corespundă stadiului actual al cercetării (cu revizuirea atentă a textelor, eliminarea inscripțiilor care nu au legătură cu istoria Daciei, actualizarea comentariilor, traducerea documentelor, pe lângă completările inerente impuse de noile descoperiri).

⁴ În contextul unor relatări cel mai adesea fragmentare și selective despre episoade istorice individuale și limitate la personalități, regiuni sau populații ascunse sub nume exonime colective, altfel spus doar o perspectivă dinspre centru spre periferie, cu toate dezavantajele care derivă de aici pentru exegeza modernă interesată de regiuni aflate în afara orizontului prim de interes al istoriografiei antice. Cf. MITTHOF 2019: 89.

⁵ Altfel spus, etnonimele menționate în sursele epigrafice sau (cu atât mai mult) în cele literare se referă la identități atribuite și nu neapărat asumate.

Cele 71 mărturii epigrafice care stau la baza demersului nostru, catalogate în diacronie, prezintă interes din punct de vedere istoric nu doar în funcție de dimensiunea lor sau de gradul diferit de conservare, ci și de categoria din care fac parte. În ceea ce privește documentele publice, cele mai numeroase și mai informative sunt inscripțiile onorifice, a căror sistematizare și analiză oferă o bună idee nu doar asupra reproducției sociale și a rolului elitelor din cetățile grecești nord-vest-pontice în epocile elenistică și romană, ci și privitor la contactele *polis*-urilor de pe litoral cu populațiile din *Hinterland*. Dintre documentele private, de departe cele mai numeroase sunt inscripțiile funerare (în proză sau în versuri). Interpretarea acestora face posibilă schițarea unui tablou – fie el cât de sumar – al mobilității persoanelor înspre și dinspre ținuturile nord-vest-pontice (sau doar în perimetrul acestei regiuni) în diferite epoci. Epigrafia minoră (îndeosebi *graffiti*) prezintă interes în contextul fenomenului mercenariatului din epoca elenistică, care a antrenat și indivizi aparținând unor etnii nord-vest-pontice.

Ca o observație de ansamblu privind sursele epigrafice care ne-au stat la dispoziție, remarcăm că, fără a putea vorbi de implicarea în discuție a tuturor documentelor de interes sau – cu atât mai puțin – de epuizarea posibilităților de interpretare oferite de materialul catalogat, textele sistematizate și analizate sunt – în opinia noastră – îndeajuns de relevante pentru a surprinde evoluția unor rețele de contacte dintre lumea greco-romană și «barbarii» (traci, geți, bastarni, sarmați, carpi, costoboci, goți ș.a.) din regiunea nord-vest-pontică între secolele III/II a.Chr. și III/IV p.Chr.

Pentru a distinge datele provenite din cetățile grecești de la nord-vestul Pontului Euxin (regiune în care integrăm și spațiul est-carpatic) – mai puțin numeroase, dar mai informative și care acoperă oarecum sistematic o perioadă mai lungă de timp –, de cele cunoscute în afara lumii pontice (unele cât se poate de importante, dar fără a avea aceeași relevanță în distribuție cronologică), am structurat catalogul în două părți distincte – *epigraphia interna* și *epigraphia externa* –, chiar dacă suntem conștienți de gradul de convenționalitate pe care îl implică o asemenea împărțire. În funcție de această disociere, formulăm în continuare unele observații asupra catalogului epigrafic propus.

II.1. EPIGRAPHIA INTERNA

Odată cu dispariția lui Lysimachos (281 a.Chr.) și înființarea statului celtic de la Tyllis câțiva ani mai târziu, putem vorbi de sfârșitul unei ere marcată de *pax Macedonica* pentru ținuturile de la sud de Dunăre, respectiv de *pax Scythica* pentru cele dinspre nord, iar cetățile grecești de pe litoral sunt nevoite să-și redefinească legăturile cu *Hinterlandul* tracic, respectiv scitic, în contextul unei presiuni tot mai mari exercitate de neamurile celtice, germanice și iraniene în căutarea acestora de „noi locuri sub soare”. Mai cu seamă apariția scirilor și bastarnilor între Carpați și Nistru în a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr., respectiv a sarmaților care ajung să ceară «daruri» Olbiei cam în aceeași perioadă, au lăsat urme elocvente în documentația epigrafică ajunsă până la noi. La fel, reconfigurarea politică a lumii tracice de la nord de munții Haemus, în căutarea unui nou echilibru de putere într-o regiune rămasă în afara monarhiilor elenistice, avea să confere un plus de dinamism relațiilor externe întreținute de *apoikiile* pontice cu neamurile «barbare» mai apropiate sau mai îndepărtate. Ecouri dramatice în acest sens desprindem din decretul onorific de la Histria pentru Diodoros, Prokritos și Klearchos, care, trimiși soli la Zalmodegikos în privința ostaticilor, au adus înapoi peste șazeci de cetățeni, convingându-l totodată pe dinast să restituie poporului veniturile (CE 1). Un alt histrian, Dioskourides, fiul lui Strouthion, în împrejurări dificile pentru cetate, a

îndeplinit solii către state grecești și neamuri «barbare», fără să țină seama de primejdii (CE 2). Cam în aceeași vreme, olbienii aduceau laude unui concetățean pentru adunarea unei mari sume de bani, din care ar fi fost sporite veniturile publice și ar fi fost oferite la timp daruri (δώρα) dinastilor din teritoriu (οἱ τῆς χώρας βασιλεῖς) (CE 3).

Cele mai multe informații de interes ne sunt oferite de alte două decrete de la Histria și unul de la Olbia, mai bine păstrate și datate, cel mai probabil, tot în a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr⁶. Agathokles, fiul lui Antiphilos, (CE 4) într-o vreme când Histria era bântuită de tulburări, iar traci în număr mare atacau cetatea și teritoriul, când grânele stăteau să dea în pârg, fiind ales căpetenie a arcașilor și strângând oșteni cu plată, a știut să păzească lanurile, dând posibilitate fiecăruia să-și strângă grânele fără vătămare. Iar când tracii din jurul lui Zoltes au pătruns cu oaste mare în Scythia, către cetățile grecești de sub stăpânirea regelui Rhemaxos⁷, tot el ales sol, a pornit în țară străină, străbătând pământurile mai multor neamuri și, înfruntând primejdii de tot felul, a convins pe «barbari» să cruțe cetatea. Altă dată, Agathokles i-a convins pe Zoltes și pe traci, cu preț de 600 de galbeni, să nu pătrundă în teritoriu, nici să se apropie de cetate, ceea ce a permis cetățenilor să rămână stăpâni pe toate grânele de pe ogoare. Și iarăși, trimis sol la Zoltes, a reînnoit învoielile și înțelegerile încheiate anterior. Mai târziu, încălcând tracii jurămintele și invoiala (τοὺς ὄρκους καὶ τὰς ὁμολογίας) și tot dând năvală pe pământurile cetății, ales de popor comandant cu puteri depline al teritoriului și strângând oșteni voluntari dintre cetățeni și negreii adăpostiți în cetate, a păzit ogoarele, turmele și grânele până la trecerea spre Histria a regelui Rhemaxos. După ce acesta a trecut pe malul din față, trimițând doar vestitori ca să ceară tributul, Agathokles, ales sol, a pornit la drum pe apă, ținutul fiind cuprins de război, și l-a convins pe Rhemaxos să dea spre pază cetății o sută de călăreți. Iar când tracii au năvălit în număr mare asupra străjerilor, iar aceștia – de frică – au fugit pe celălalt mal, lăsând teritoriul cetății fără pază, trimis sol la fiul regelui, l-a convins pe acesta să dea strajă cetății șase sute de călăreți, care, întrecând oastea vrăjmașilor, au înfrânt pe căpetenia acestora Zoltes⁸.

Într-o perioadă când la Dunărea de Jos își făceau simțită prezența neamurile germanice, Meniskos, fiul lui Theodoros, (CE 5) ajungând *hiparch* responsabil de teritoriul cetății (ἱπάρχης

⁶ Datarea mai exactă a acestora rămâne controversată, în pofida discuției istoriografice intense și îndelungate, mai cu seamă legat de decretul pentru Protogenes. Mai recent, vezi AVRAM 2015, cu o argumentație prea speculativă pentru a fi suficient de convingătoare (din rațiuni de spațiu, nu putem insista aici, dar vom reveni într-un studiu aparte). Noi înșine ne-am pronunțat în acest sens în urmă cu aproape două decenii – COJOCARU 2004a: 400; cf. 2004b: 143 – și rămânem, deocamdată, la aceeași argumentație. Aici mai atragem doar atenția că trebuie făcută o distincție clară între data promulgării unui decret și perioada de timp presupusă de faptele celui onorat, mai cu seamă când este vorba de *megistai timai*, acordate pentru activități întreprinse pe parcursul mai multor decenii și, eventual, după moartea benefactorului.

⁷ R. 15-17: (...) εἰς τε τήν] |¹⁶ Σκυθίαν καὶ τὰς [Ἑ]λληνίδας πόλεις τὰς [τασσομένα]ς ὑπ[ὸ βασι]λλέα Ρημαξῶν. NB! Histrienii înșiși consideră că s-ar afla în Scythia de sub stăpânirea regelui Rhemaxos, ceea ce lasă fără suport credibil teoria patriotardă a istoriografiei române legată de «getismul» lui Rhemaxos (de exemplu, în I.Histria, p. 86), sau că ultimul ar fi un rege al scirilor/bastarnilor germanici, purtând un nume de împrumut iranian – astfel AVRAM 2015: 38-39. Semnalăm aici aporia pe care o crea D. M. Pippidi care, pe de o parte, observa că „nu se menționează existența în aceste locuri a nici unui șef de oaste iranian sau a vreunui rudiment de stat scitic” (DID I: 234), iar pe de altă parte era nevoit să recunoască: „Nu trebuie pierdut din vedere că, în cuprinsul decretului în cinstea lui Agathocles, Dobrogea e pentru întâia oară indicată cu numele de Σκυθία, pe care-l va păstra până la sfârșitul lumii vechi (...)” (DID I: 234, n. 60). Privitor la „rudimentul de stat scitic” s-ar fi impus cu siguranță o legătură cu cei șase dinști ai sciților din Dobrogea care în secolul al II-lea a. Chr. (posibil, începând de la o dată apropiată de decretul pentru Agathokles!) bat monedă în nume propriu, dar folosind monetările cetățitorilor de pe litoral. Pentru trimiteri bibliografice și precizări, vezi mai jos nota 34.

⁸ Rezumarea decretului urmează traducerea propusă în I.Histria 15, cu mici modificări.

ἐπὶ τῆς χώρας), a păstrat cu fermitate bunurile cetățenilor, luptându-se în mai multe bătălii. Iar când cetățenii au fost înconjurați, fiind din nou trimis prin teritoriul inamic la Ates și la sciri, neținând cont de nici un pericol, a adus multe foloase poporului; căci scirii puneau la cale planuri ostile împotriva cetății și Meniskos, la întoarcere, a arătat poporului intenția acestora și că pericolul care amenința ar fi fără urmări, dacă s-ar păzi.

Presiunea exercitată de sarmați dinspre est, respectiv de galați și sciri dinspre vest, ca și relațiile cu seminiții din vecinătatea mai apropiată, sunt bine surprinse de decretul onorific pentru Protogenes, fiul lui Heroson (CE 6). Când regele Saitapharnes a sosit în Kankitos și a cerut daruri, care i se cuveneau cu prilejul trecerii (τὰ δῶρα τῆς παρόδου), iar visteria publică era goală, la rugămintea poporului Protogenes a dat 400 de galbeni. Ulterior, când au apărut o mulțime de *sai* ca să primească daruri (ἐπὶ τὴν τῶν δώρων κομιδὴν), iar poporul nu le putea da, acesta a oferit alți 400 de galbeni. Fiind ales membru al colegiului celor zece, Protogenes a contribuit *de suo* cu nu mai puțin de 1500 de galbeni în contul veniturilor viitoare, din care au putut fi satisfăcuți la timp mulți purtători de sceptru (πολλοὶ σκηπτουχοὶ) și nu puține daruri au fost oferite regelui cu folos (λυσitteλῶς) pentru Olbia. Ulterior, când a fost scoasă la licitație pregătirea soliei către reședința (εἰς βασιλεια) lui Saitapharnes – conform unei hotărâri ca cei care câștigau trebuiau să primească de la cetate 300 de galbeni –, și a câștigat Konon, dar, ca urmare că arhonții nu au putut să-i plătească această sumă, acesta a renunțat, după care au fost organizate alte trei licitații (de înțeles, cu același rezultat), atunci Protogenes, văzând că cetatea se supune unor mari riscuri, venind din proprie inițiativă în adunare, a dat acești 300 de galbeni. Altă dată, când regele Saitapharnes a apărut de partea cealaltă pentru daruri (εἰς τὸ πέραν ἐπὶ θεραπειᾶν), iar arhonții, convocând Adunarea poporului, au anunțat despre sosirea regelui și despre faptul că în visterie nu sunt nici un fel de sume, Protogenes a oferit 900 de galbeni. Când Protogenes și Aristokrates, desemnați soli, au sosit la rege cu acești bani, iar acesta nemulțumit de daruri, s-a infuriat și a plecat în campanie împotriva Olbiei, Protogenes – rămâne să înțelegem din textul lacunar – va fi contribuit cu o sumă pe măsura pretențiilor sporite ale lui Saitapharnes. Nu mai aflăm nimic despre acesta odată cu apariția dinspre vest a unor noi dușmani ai Olbiei. Deoarece cea mai mare parte a cetății dinspre râu nu era împrejmuită cu zid, iar fugarii anunțau că galații și scirii au format o alianță și au adunat forțe mari care vor apărea la iarnă, ba încă și faptul că sciții și saudații caută un loc întărit, temându-se la fel de mult de cruzimea galaților, mulți au deznădăjduit și se pregăteau să părăsească cetatea. Adăugându-se alte evenimente triste (îndeosebi coruperea de către dușmani a tuturor sclavilor și a mixellenilor din zona de graniță, în număr de nu mai puțin de 1500, care în războiul anterior fuseseră aliați ai cetății), mulți străini și nu puțini cetățeni au părăsit cetatea (ἐγγελοπιέναι δὲ πολλοὺς μὲν τῶν ξένων, οὐκ ὀλίγους δὲ τῶν πολιτῶν)⁹. În acest context amenințător, Protogenes a binemeritat o dată în plus, de data aceasta prin contribuția financiară importantă și implicarea personală ca magistrat în întărirea fortificațiilor Olbiei.

Găsirea unui *modus vivendi* dintre grecii de pe litoral și negrecii din *Hinterland* în noul context geo-politic ar putea explica dispariția ulterioară a «lamentației epigrafice» pentru cca. un secol. Sugestiv în acest sens ar fi decretul de proxenie pentru Kratisthenes, fiul lui Zoilos, un grec din Antiohia care ar fi binemeritat față de cetățenii din Odessos, sprijinindu-i în calitatea sa de

⁹ Invocând ca circumstanță atenunată împrejurările în care redactăm aceste rânduri, nu ne putem abține de la o comparație cu oligarhii ucraineni care părăseau Kievul cu avioanele personale cu puține zile înaintea invaziei rusești a Ucrainei din februarie 2022. *Nil novi sub sole!*

consilier al regelui sciților Kanites (CE 7). În măsura în care am putea fi siguri de data documentului, pentru secolul al II-lea a.Chr. doar decretul pentru Nikeratos, fiul lui Papias, menționează explicit inamici ai Olbiei – de înțeles «barbari» –, care atacă cetățeni în drum spre Hylaia (CE 8). Văzând atacul, Nikeratos a trimis cetățenii în cetate, iar singur a rămas să pedepsească dușmanii care, speriați de vitejia lui nebiruită, nu au avut curaj să năvălească fățiș, dar au organizat noaptea o ambuscadă și l-au omorât în chip mișelesc.

O nouă destabilizare a echilibrului de forțe în *Scythia Minor* – anterior instaurării unei *pax Mithridatica* și datorată, foarte posibil, incursiunilor bastarne la sud de Dunăre, tot mai obișnuite odată cu angajarea acestora ca mercenari de către regii Macedoniei în contextul războaielor cu Roma, – ar putea explica decretul de cinstire a pazei cetății Tomis (CE 9), chiar dacă discuția legată de datarea documentului nu poate fi considerată definitiv încheiată, astfel încât să fie exclusă o legătură între vitregia vremurilor de care vorbește inscripția și episodul Byrebistas. Dar prima mențiune explicită în acest sens ne-o oferă o inscripție votivă din Mesambria, pusă către jumătatea secolului I a.Chr. de către cei care au luptat în războiul împotriva regelui geților sau tracilor (neclar din cauza lacunei în text) Byrebistas (CE 10). Și mai explicit este decretul onorific pentru Akornion, din care aflăm că nu mult înainte de 48 a.Chr. Byrebistas ar fi devenit primul și cel mai mare dintre regii din Tracia (Βυρεβίστα πρώτου καὶ μ[εγίστου γεγ]ονότος τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων) și ar fi cucerit tot ținutul de dincolo și de dincoace de Dunăre (πᾶσα[ν τὴν πέρ]αν τοῦ ποταμοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τᾶδε κατεισχη[κότος γ]ενόμενος) (CE 11)¹⁰. Ca și în cazul lui Kanites un secol mai devreme, regele get se folosește de serviciile unui grec, de data aceasta din Dyonisopolis, ca sfetnic și sol.

Dar dovada epigrafică poate cea mai relevantă a propos de «politica pontică a iscusitului om politic Burebista»¹¹ o reprezintă decretul histrian pentru Aristagoras, fiul lui Apatourios (CE 12). Acesta, la întoarcerea în patrie, după nenorocirea abătută asupra Histriei, când cetatea nu avea ziduri, iar locuitorii se găseau din nou în primejdie împreună cu soțiile și copiii, însărcinat de cetățeni cu refacerea zidurilor, a luat asupra-și cu bărbăție și devotament întreaga supraveghere a lucrărilor, fără să se sustragă ostenețelor trupești, nici vreunee din celelalte griji legate de opera de reclădire. Iar după ce patria a fost din nou întărită și, unul câte unul, cetățenii au prins să revină în cetate de pe meleaguri dușmane, câteodată negociind cu iscusință cu «barbarii» ce stăpâneau ținutul, alții punând la dispoziția cetățenilor sumele necesare pentru răscumpărare, s-a arătat săritor la toate nevoile celor salvați, acordând nu numai histrienilor, dar și străinilor împrumuturi numeroase și purtându-se cu toții în chipul cel mai dezinteresat. Trei ani mai târziu, ca urmare a samavolnicilor «barbarilor» care continuau să stăpânească ținutul, cetățenii găsindu-se din nou în situația de a nu avea preot al lui Apollon Ietros, întrucât averile particulare erau secătuite, Aristagoras s-a oferit singur și, înfățișându-se înainte Adunării poporului și primind cununa divinității, și-a câștigat un îndoit titlu la recunoștința

¹⁰ Cucerirea ținutului de dincolo de Dunăre (din perspectiva lapidului) poate fi un argument important că reședința lui Byrebistas – cel puțin la începuturile creșterii puterii sale – s-ar fi aflat la sud de Dunăre, ceea ce ar explica mai bine și angajarea ca sfetnic și sol a unui grec din Dionysopolis (care pare să fi avut un asemenea rol înainte ca Byrebistas să fi ajuns „primul și cel mai mare dintre regii din Tracia”). Dar a insista aici în acest sens, ar însemna să divagăm prea mult de la rosturile cercetării noastre, mai ales că asupra pretinsului «dacism» al regelui get am zăbovit în prima parte a acestui studiu – COJOCARU 2022; vezi și nota 38, mai jos.

¹¹ Despre această sintagmă în istoriografia română ne-am pronunțat în prima parte a acestui studiu, vezi COJOCARU 2022. În acest context, considerăm că este irelevant dacă inscripția datează înainte de moartea lui Byrebistas sau abia din 35 a.Chr., cum propune AVRAM 2000: 156.

zeilor și a celor cărora le făcuse binele. Însărcinat cu solii numeroase din partea cetății pe lângă «barbarii» stăpâni ai ținutului și ai fluviului, le-a îndeplinit în chipul cel mai folositor pentru cetățeni¹².

Intrarea ținuturilor de la Dunărea de Jos în aria de interes a Romei explică și «protectoratul» impus de regii traci clientelari asupra cetăților vest-pontice. Astfel, cândva între 11 a.Chr. și 12 p.Chr., Mokaporis, fiul lui Aulouporis, din Dionysopolis, trimis de regele Rhoimetalkes ca strateg, a luptat dincolo de Istros împotriva dușmanilor comuni iazigi, pe care i-a respins cu însuflețire (τῷ πνεύματ[ι]) (CE 13). Ceva mai târziu, într-o inscripție onorifică pentru Q. Iulius Vestalis pusă de histrieni, apar menționați «barbarii» care ar fi jefuit teritoriul cetății (CE 14), fiind vorba, cel mai probabil, tot de populații de la nordul Dunării de Jos. Dar odată cu stabilizarea prezenței și autorității romane în Dobrogea, administrația provincială devine un arbitru tot mai căutat de cetățile grecești situate *extra fines Imperii*, ba chiar și de seminții «barbare» dispuse să apere «granițele invizibile» ale Romei contra unor stimulente financiare sau de altă natură¹³. Astfel s-ar putea explica soliiile către legatul Moesiei, dar și către regii Aorsiei (de presupus ca «protectori» ai Olbiei în calitate de regi clientelari ai Romei), asumate de titularul unui decret onorific datat în jurul anului 60 p.Chr.¹⁴ (CE 15).

Relațiile schimbătoare cu vecinii mai îndepărtați – între care s-ar fi putut număra nu doar sciții ori sarmații, ci și geții, bastarnii sau alte populații de la est de Carpați, – ar putea explica pericolul mare și apăsător abătut asupra Olbiei cândva între a doua jumătate a secolului I p.Chr. și domnia comună a lui Septimius Severus și Caracalla, care a determinat o solie către hegemoni (πρεσβείαν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας) asumată de Dadagos, fiul lui Padagos (CE 16). Numele iraniene purtate de acesta dovedesc integrarea deplină a negrecilor din vecinătatea imediată în elita cetății, mai ales că cel onorat nu numai că a exercitat magistraturi, ci și provenea din străbuni nobili (γενόμενος [προγ]όνων ἀγαθῶν). De altfel, printre notabilii olbieni de la sfârșitul secolului I p.Chr. sau începutul secolului următor se numără și purtători de nume getice, precum Ζουρῶζις Γετομούσου, care ca strateg, alături de alți colegi, dedică lui Apollon Prostates (CE 17). Dar revenind la iranieni, observăm că a exercitat magistraturi și a îndeplinit solii către regii din vecinătate (ἐν ταῖς πρὸς τοὺς γειτνιῶντας βασιλέας πρεσβείαις) și Karzoazos, fiul lui Attalos (CE 18), despre care inscripția ne mai spune că ar fi ajuns cunoscut până la marginile pământului datorită pericolelor asumate de dragul prietenilor, pe care i-ar fi sprijinit inclusiv prin intervenții în fața împăraților romani (ἀλλὰ καὶ <μέχρι> περάτων γῆς ἐμαρτυρήθη τοὺς ὑπὲρ φιλίας κινδύνους μέχρι Σεβαστῶν συμμαχία παραβολευσάμενος). Că regii din vecinătate vor fi fost sciți sau sarmați (neclar din cauza lacunei în text) reiese din decretul onorific pentru Posideos, fiul lui Satyros (CE 19), care și-a asumat să-i întâlnească pe aceștia „fără zăbavă” (ἀόκνωσ), ceea ce ar putea însemna – fără a mai aștepta din partea cetății suportul financiar pe care îl presupuneau asemenea solii¹⁵.

Judecând pe baza evidenței onomastice, o situație similară în ceea ce privește melanjul etnic al comunității urbane din primele secole p.Chr., inclusiv la nivelul elitelor, pare să fi existat și la Tyras, chiar dacă arhiva epigrafică a acestei cetăți – mult mai săracă prin comparație cu Histria sau

¹² Rezumarea decretului urmează traducerea propusă în I.Histria 54, cu mici modificări.

¹³ Este vorba, de altfel, de una dintre căile de pătrundere a monedei și a altor produse romane inclusiv în teritoriile de la est de Carpați.

¹⁴ Posibil, în contextul campaniilor la nordul Dunării de Jos ale lui T. Plautius Silvanus Aelianus, asupra căruia vom reveni în comentariul nostru legat de *epigraphia externa*.

¹⁵ Detalii sugestive în acest sens aflăm din decretul pentru Protogenes (CE 6).

Olbia – oferă doar informații vagi despre οἱ βάρβαροι și οἱ ξένοι¹⁶. În străinătate, în schimb, trei epitafe menționează cetățeni de la Tyras cu nume iraniene. Dintr-o inscripție de la Odessos, pusă fiicei spre amintire de către Aur(elius) Phordigalos și Madini, fiica lui Artemidoros, aflăm despre Aurelia Abrinia, din Tyras (**CE 20**). Aceasta, fiind nobilă din străbuni (ἀπὸ προγόνων εὐγενίδα), a trăit de tânără fecioară și până la sfârșitul vieții, în bună rânduială și fără reproș, cu Aurelius Pistos, căruia i-a supraviețuit doi ani. Chiar dacă nici unul dintre membrii familiei nu poartă *tria nomina*, numele Aurelius permite măcar o supoziție legat de acordarea cetățeniei romane tatălui cândva sub Antonini sau mai târziu – odată cu edictul lui Caracalla din 212 p.Chr. Tot „nobil din străbuni” (ἀπὸ προγόνων εὐγενῆ) a fost și Domninos, fiul lui Herakleides, din Tyras (**CE 21**), decedat la Odessos în vârstă de 20 de ani. Stela funerară au pus-o Aurelius, fiul lui Herakleides, tatăl, și Madagaua, mama. Și de această dată Aurelius, fiul lui Herakleides, ar fi putut fi cetățean roman, ceea ce ar fi relevant nu doar pentru gradul de romanizare al elitei urbane de la Tyras¹⁷, ci ar putea justifica și retragerea unora dintre aceste familii în cetăți mai sigure de pe litoralul vest-pontic odată cu sporirea climatului de insecuritate la nordul Dunării de Jos. Aceasta ar putea explica și prezența la Tomis, cândva în secolul al III-lea p.Chr., a lui Irastamos, Adiagos și Abragos, care pun piatră de mormânt tatălui lor Attas din Tyras (**CE 22**).

II.2. EPIGRAPHIA EXTERNA

La fel ca în cazul inscripțiilor din cetățile grecești nord-vest-pontice, cele din afara acestui areal nu menționează întotdeauna explicit populațiile de la est de Carpați, dar în documentele catalogate de noi o atare legătură nu este exclusă chiar și atunci când lipsesc precizările, mai ales dacă ținem cont de mișcările permanente ale «barbarilor» din ținuturile de la Dunărea de Jos în perioada intrată sub incidența cercetării noastre. Astfel, slave sau sclavi atestați în lumea egeo-mediteraneană, dar imbarcați pentru export în porturi precum Histria (**CE 23, 30, 38, 68**) sau Tyras (**CE 26**), ar fi putut proveni din teritorii mai îndepărtate intrate în rețeaua de comerț dezvoltată de cele două cetăți. Observația rămâne valabilă și în cazul unor mercenari din epoca elenistică, cum ar fi Kerdon, fiul lui Hermon, scit, care ar fi luptat pentru Iasos către jumătatea secolului al II-lea a.Chr. (**CE 29**), sau a histrianului Moschiades, al cărui nume s-a păstrat într-un *graffito* la Theba în Egipt (**CE 25**). Tot în contextul fenomenului mercenariatului s-ar putea explica menționarea unui Ταρουχίνας Χηπτούλη Γέτης în Thessalia (**CE 24**) sau a unor greco-egipteni care poartă porecla ὁ καὶ Γέτας (**CE 42, 43**).

Mai exacte sunt două *manumissii* de la Delphi privind eliberarea unei slave, respectiv a unui sclav, ambii de neam bastarn. În anul 160/159 a.Chr., Kallikles, fiul lui Timon, a vândut lui Apollon Pythios o sclavă pe nume Aristo, de neam bastarn (τὸ γένος Βαστάρναν), pentru trei mine de argint (**CE 27**). Aproape două decenii mai târziu, Philistos, cu acordul fiului său Euangelos, a vândut lui Apollon Pythios un sclav pe nume Pyrrias, de neam bastarn (τὸ γένος Βαστάρνας), pentru patru mine de argint (**CE 28**). Sunt mărturiile pentru includerea timpurie a bastarnilor în comerțul cu sclavi, chiar dacă ne scapă în ce împrejurări vor fi ajuns cei doi în condiție servilă.

¹⁶ Într-un decret onorific, păstrat fragmentar, din secolul al II p.Chr. – IOSPE I² 3.

¹⁷ Cum atrăgeam atenția cu alt prilej, „în comparație cu Olbia, Tyrasul este în secolul al II-lea mai bine ancorat în realitățile romane, în primul rând ca punct strategic important la nord de gurile Dunării” (COJOCARU 2013: 103, cu trimiteri la literatura anterioară).

Privitor la geții din regiunea nord-vest pontică (inclusiv cei dintre Carpați și Nistru, pe care istoriografia română oficială i-ar fi dorit înlocuiți cu daci sau «geto-daci» încă din secolul al II-lea a.Chr.)¹⁸, în cazul mai multor epitafe cu menționarea unor liberi/liberte (CE 31, 33, 35, 36, 37, 44, 45, 46, 48, 69), majoritatea datate în epoca imperială, cognomenul *Geta*, cel mai probabil, face trimitere la originea etnică. Iar precizarea *natione Geta*, ca identitate mai degrabă asumată decât atribuită, în inscripții funerare descoperite în Britannia și Hispania (CE 60, 67) ni se pare cât se poate de sugestivă pentru perpetuarea cel puțin a conștiinței unei identități etnice distincte de cea dacică până târziu în epoca imperială¹⁹.

De reținut și inscripția onorifică de la Argos, datată între 98 și 102 p.Chr., pentru *Aulus Pomponius Augurinus*, cinstit de către Traian pentru victoria împotriva geților (μετὰ τὴν κατὰ Γετῶν νείκην) (CE 40). Chiar dacă aici ne-am putea gândi și la o substituție a apelativului daci prin geți, mai obișnuiți în tradiția greacă, nimic nu ne împiedică să ne încredem în exactitatea exprimării lapicidului. Discuția în acest sens ar fi putut fi tranșată de o altă inscripție onorifică pentru același personaj pusă la Corint în limba latină (CE 41), doar că sintagma [*post victoriam Geticam*] din text a fost restituită după versiunea greacă invocată mai sus.

Foarte interesant ar putea fi un document datat în a doua jumătate a secolului al II-lea p.Chr. sau în secolul următor și desoperit la Barcino (CE 59). Dacă lectura KARPES din r. 3 al inscripției (care pare credibilă pe baza fotografiei) ar putea fi omologată și în măsura în care cognomenul *Geta* ar fi aici o aluzie la originea etnică a lui *Caius Helvius*, am avea un motiv pentru redeschiderea discuției legate de etnicitatea carpilor²⁰.

Dar până să ne oprim asupra carpilor, s-ar impune cronologic o sintetizare a informațiilor legate de bastarni. Și dacă *epigraphia interna* ne oferă indicii despre prezența acestora în contextul confruntărilor cu cetățile grecești de pe litoral (cel puțin în măsura în care scirii sau chiar galații ar putea fi identificați cu bastarnii) încă din ultimele decenii ale secolului al III-lea a.Chr., primele date desprinse din *epigraphia externa* sunt mult mai târzii. Astfel, din elogiul lui M. Vinicius aflăm că acesta, ca legat al lui Augustus în *Illyricum*, ar fi traversat Dunărea pentru a-i alunga pe dacii sau apulii (neclar din cauza lacunei din text) aliați cu bastarnii (CE 32). În anul 14 p.Chr., printre faptele memorabile ale lui Augustus se arăta că prietenia acestuia (respectiv a poporului roman) ar fi fost cerută prin soli de către bastarni și sciți, de regii sarmaților care locuiesc de o parte și de alta a râului Tanais, precum și de regele albanilor, cel al iberilor și cel al mezilor (CE 34).

Poate cel mai interesant document epigrafic extern referitor la populațiile de la nordul Dunării de Jos este elogiul lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus (CE 39). În contextul cercetării noastre interesează mutarea a peste o sută de mii de transdanubieni, cu soțiile, copiii, dinaștii și regii acestora, la sud de Dunăre, pentru a spori numărul contribuabililor (*ad praestanda tributa*), în exprimarea laconică a documentului. Ulterior, în măsura în care elogiul respectă succesiunea cronologică a faptelor, ar fi înăbușit din fașă intenția unui atac al sarmaților (*motum orientem Sarmatarum compressit*), ar fi impus respect față de însemnele romane unor regi ostili și necunoscuți până atunci poporului roman (*ignotos ante aut infensos populo Romano reges signa Romana adoraturos*), ar fi restituit regilor bastarnilor și roxolanilor fiii, iar regelui dacilor – fratele, eliberându-

¹⁸ Probabil, pentru a sugera continuitatea cu presupușii «daci liberi» de mai târziu. Am formulat observații în acest sens în prima parte a acestui studiu (COJOCARU 2022), ceea ce ne absolvă de a mai insista aici.

¹⁹ Vezi și observațiile noastre de mai jos, nota 58.

²⁰ Vezi și observațiile noastre de mai jos, nota 75.

i din captivitatea dușmanilor, de la care a primit ostatici. Prin toate aceste acțiuni legatul Moesiei a întărit și a extins pacea provinciei (*pacem provinciae et confirmavit et protulit*). În acest context se înscrie probabil și solia olbienilor către legatul Moesiei și către regii Aorsiei (**CE 15**), de care aminteam mai sus. O solie similară vor fi trimis și chersonesiții, ceea ce ar explica enumerarea printre faptele memorabile ale lui T. Plautius Silvanus Aelianus ajutorul acordat de acesta Chersonesului, prin obligarea regelui sciților să ridice asediul cetății.

Cele mai multe menționări ale unor populații de la est de Carpați în documentele epigrafice externe catalogate de către noi se referă la carpi și la costoboci, în contextul invaziilor acestora la sud de Dunăre – până în Grecia și Asia Mică – în secolele II și III p.Chr. Cea mai timpurie informație s-ar referi la un *M(arcus) Antonius Carpus*, într-o inscripție onorifică de la Efes datată anterior anului 163 p.Chr. (**CE 47**). Două inscripții funerare de la Tropaeum Traiani, ambele din 170 p.Chr., ne spun că *Daizi Comozoi* ar fi fost omorât de costoboci (*interfectus a Castabocis* – **CE 49**), la fel ca și *L. Fufidi(u)s Lucianus*, decurion al municipiului (*deceptus a Castabocos* – **CE 50**). Între 171 și 180 p.Chr. datează inscripția funerară de la Roma pentru *Ziais*, soția regelui Pieporus (**CE 51**). Precizarea că aceasta ar fi fost *Tiati fil(iae), Dacae*, este invocată până astăzi ca un argument decisiv pentru echivalarea etnică a costobocilor cu dacii, respectiv cu «dacia liberi». Personal, considerăm că o atare specificare, prin contrapondere la *uxori Piepori regis Coisstobocensis*, ar fi avut menirea ca tocmai să atragă atenția asupra deosebirii dintre cele două populații, chiar dacă etnicitatea costobocilor va fi implicat și o componentă getică sau dacică²¹. Circumstanțele în care *Ziais* și nepoții acesteia (*Natoporus* și *Drilgisa*) vor fi ajuns la Roma rămân neclare, fiind vorba cel mai probabil de ostatici²², deși nu excludem nici varianta unui exil, ca în cazul lui *P. Aelius Rasparaganus rex Roxolanorum* și a membrilor familiei sale, ajunși la Pola, în Histria adriatică, sub Hadrian sau ceva mai târziu (**CE 57, 58**).

Nu mai puțin interesante sunt două inscripții funerare decoperite la Simitthus în nordul Africii, datate după anul 170 p.Chr. Din prima aflăm că [*Sall*]ustius For[tun]atianus Costob[ius] ar fi fost „hrănit”/„crescut” (*nutritus*) de către costoboci (**CE 52**), fiind vorba, în mod evident, de o perioadă petrecută la «barbarii» respectivi de către un cetățean roman (purtător de *tria nomina*, din tribul *Quirina*), posibil căzut în captivitate cu prilejul raidurilor acestora la sud de Dunăre. Dacă cea de-a doua inscripție se referă la fiul acestuia, mort la vârsta de 10 ani, de reținut cum *C. Sallustius Forensis Dignianus* a preluat pe linie paternă și porecla/supranumele *Costobius* (**CE 53**). Despre lupta împotriva costobocilor (*adversus Castabocas*) care invadaseră Peninsula Balcanică în 170 p.Chr. aflăm din inscripția onorifică de la Roma pentru *L. Iulius Vehilius Ga[llus(?)] Iulianus* (**CE 54**), ca și din două inscripții onorifice în versuri (**CE 55, 56**), pe fragmentele unor baze de statuie pentru un hierofant al Demetrei eleusine, care ar fi salvat obiectele sacre ale misterii zeiței în timpul invaziei costobocilor, aceștia fiind desemnați ca sauromați (*Σαυροματῶν ἀλεείνων ἔργον*, „fapta nelegiuită a sarmaților”)²³, conform unui topos literar cu tradiție îndelungată.

Carpții își fac apariția într-un mod mai explicit în documentația epigrafică avută la dispoziție abia în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. Mai exact, două inscripții onorifice de la Oescus, datate între 218 și 230 p.Chr. (**CE 61, 62**), ni-l prezintă pe *T. Aurelius Flavinus*, din tribul *Papir(ia)*,

²¹ Credem că nu este cazul să speculăm aici cum ar fi putut ajunge o femeie dacă soția regelui costobocilor (în caz că ar fi vorba de două populații distincte). Atragem doar atenția că la nivelul căsătoriilor dinastice etnicitatea era mai puțin relevantă prin comparație cu interesul stabilirii unor alianțe politice avantajoase.

²² Astfel, de exemplu, DID II: 160.

²³ Vezi și observațiile de mai jos, nota 74.

care ar fi binemeritat pentru vitejia dovedită împotriva dușmanilor carpi și pentru contribuția la prosperitatea treburilor publice ale Tyras-ului, unde a făcut parte (fie și doar onorific) din Sfatul cetății. Într-o inscripție funerară descoperită la Intercisa în Pannonia inferior și datată către 246/247 p.Chr. (CE 63) apare menționat un *castellum Carporum*, a cărui localizare rămâne subiect de discuție. Ipotetic, am putea presupune pătrunderea trupelor romane în timpul „războiului dacic” (*bellum Dacicum*) purtat de Filip Arabul până la est/nord-est de Carpați, unde s-ar fi putut afla acel *castellum Carporum*. Că aceștia vor fi pătruns prin raidurile lor și în provincia Dacia, pare să reiasă dintr-o dedicație către *Iupiter Optimus Maximus* și *Sarapius* (CE 64) pusă la Apulum în 247/248 p.Chr. de către *G. Val(erius)* pentru că ar fi fost eliberat de carpi (*a Carpis liberatus*). Totodată, carpii vor fi făcut parte din coaliția de neamuri nord-pontice ajunse, sub conducerea goșilor, în campanii de jaf până în Asia Mică începând cu jumătatea secolului al III-lea p.Chr. Ecouri ale acestor incursiuni aflăm dintr-o epigramă de la Sardes (CE 65), care ne spune că cel onorat ar fi „întărit cu turnuri mândrul tron al Asiei” (ὁ τῆς Ἀσίας ὑψάχυνα θῶκον ὑπάρχων πυργώσας), respectiv dintr-o inscripție în versuri de la Didyma (CE 66) în cinstea proconsulului Asiei Mici Festus, cu referire la o minune săvârșită de Apollon „în timpul războiului scitic” (ἐν Σκυθικῷ πολέμῳ). O inscripție funerară descoperită la Kotiaion în Phrygia (CE 70), datată către începutul secolului al IV-lea p.Chr., leagă cariera militară a unui *Aurelius Gaius* inclusiv de *Carpia* (Καρ<π>ίαν), menționată între *Mysia* (Μυσίαν) și *Sarmatia* ([Σα]ρμαθίαν). Ultima mențiune epigrafică a carpiilor datează din 319 p.Chr. – o inscripție onorifică găsită la Horrea în Mauretania Caesariensis îl menționează pe Constantin cel Mare cu titlurile de *Carpicus maximus* și *Gothicus maximus* (CE 71), într-o perioadă când goșii se aflau deja de ceva vreme în fruntea invaziilor neamurilor nord-pontice către ținuturile Imperiului de răsărit.

*

Prin observațiile de mai sus am urmărit doar o sumară punere în valoare a datelor din catalogul epigrafic subsecvent, în limitele de spațiu permise unui studiu. Dezvoltarea acestor comentarii, prin corelare cu datele literare sistematizate tot sub forma unui catalog exhaustiv, ar presupune o investigație mult mai laborioasă, în contextul unei lucrări monografice, pe care intenționăm să ne-o asumăm chiar noi într-un viitor nu prea îndepărtat. O revenire la surse (*ad fontes!*) și la un comentariu adecvat al acestora, străin de ingerințe ideologice sau de altă natură și în conformitate cu stadiul actual al cercetării, ne-ar permite o percepție mai clară asupra populațiilor reale de la est de Carpați între secolele III/II a.Chr. și III/IV p.Chr., respectiv asupra relațiilor multiple și cât se poate de intense întreținute de acestea cu lumea greco-romană.

CATALOGUL EPIGRAFIC²⁴

A. EPIGRAPHIA INTERNA

1. Inscripție onorifică pentru Diodoros, Prokritos și Klearchos. LO/LD: Histria. D: s. III a.Chr. Ed: I.Histria 8, r. 3-13 (cf. SEG 18, 288)²⁵.
(...) ἐπειδὴ Διόδωρος Θρασκλέ⁴ους, Πρόκριτος Φερεκλέους, Κλέαρχος | Ἀριστομάχου ταχθέντες πρέσβεις | ὑπὲρ τῶν ὁμήρων πρὸς Ζαλμοδεγί⁴κον ἀπεδήμησάν τε διὰ τῆς πολε⁸μίας πάντα κίνδυνον ὑπομείναν⁴τες καὶ πᾶσαν προθυμίαν παρασχό⁴με⁴νοι ἐκομίσαντο τοὺς ὁμήρους, ὄντα⁴ς | πλείους ἢ ἐξήκοντα, καὶ τὰς προσόδου⁴ς |¹² συνέπεισαν ἀποδοῦνα⁴ι α⁴ὐτὸν τῶι δῆ⁴μωι (...).
2. Inscripție onorifică pentru Dioskourides, fiul lui Strouthion. LO/LD: Histria. D: s. III a.Chr. Ed: I.Histria 12, r. 3-11 (cf. SEG 33, 581)²⁶.
(...) ἐπειδὴ Διοσκου⁴ρίδης Στρουθίωνος ἀνὴρ ἀγαθὸς | ὦν περὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολί⁴τας πρόθυμον ἑαυτὸν παρέισχη⁴ται τῶι δῆ⁴μωι ἔν τε τοῖς κινδύνοις |⁸ τῆς πόλεως πρεσβείας Ἑλληνικὰς | καὶ βαρβαρικὰς πολλὰς ὑπὲρ τῆς εἰ⁴ρήνης πεπρέσβευκεν οὐδένα κίνδυ⁴νον ὑπολογισάμενος (...).
3. Fragmentul unui decret onorific, în care apar menționați dinaști din *chora* cetății. LO/LD: Olbia (?). D: s. III a.Chr. Ed: IOSPE I² 30, r. 3-7 (cf. VINOGRADOV 1996: 431, n. 17; COJOCARU 2013: 112, Nr. 32).
(...) καὶ συνα⁴[γαγῶν πλῆθος χρημάτω]ν, ἐξ ὧν αἶ τε κοι⁴[ναί πρόσοδοι συμπλ⁴]ηθύνονται καὶ τὰ | [δῶρα λαμβάνουσιν οἱ τ⁴]ῆς χώρας βασιλεῖς | [εὐκαίρω⁴ς (...)]²⁷.
4. Inscripție onorifică pentru Agathokles, fiul lui Antiphilos. LO/LD: Histria. D: a doua jum. a s. III a.Chr.²⁸ Ed: I.Histria 15 (cf. COJOCARU 2013: 114-115, Nr. 35; SEG 24, 1095; 55, 792)²⁹.

²⁴ În cazul fiecărei inscripții catalogate, *lemma* conține următoarele informații: locul de origine (LO), respectiv de descoperire (LD, care poate fi diferit de LO), data (D) și ediția (Ed) după care a fost preluat textul (cu trimiteri la ediții anterioare sau reeditări ulterioare, în funcție de importanța sau dificultatea interpretării unui document sau altui). Trimiterile la *corpora* și la alte culegeri de inscripții au fost abbreviate conform listelor din *Supplementum Epigraphicum Graecum* [SEG, pentru inscripțiile în greacă] (<https://scholarlyeditions.brill.com/sego/abbreviations/> – ultima accesare în data de 11. 03. 2022) și baza de date online EDCS, pentru inscripțiile în latină (<https://db.edcs.eu/epigr/hinweise/abkuerz.html> – ultima accesare în data de 11. 03. 2022). Din rațiuni de spațiu, de această dată am renunțat la traducerea textelor din greacă și latină (care își va avea locul în contextul unei viitoare lucrări monografice), dar informațiile din catalog mai relevante pentru subiectul cercetării noastre au fost discutate în prima parte a studiului și au fost comentate succint prin note de subsol la documentele catalogate.

²⁵ Vezi și DID I: 225-227 *et passim*; PIPPIDI 1967: 170-181 *et passim*; GAUTHIER 1985: 33-34; QUASS 1993: 37, n. 100, 122-123; ANGHEL 1999-2000: 91, 96 *et passim*; STROBEL 2019: 149. Zalmodegikos apare catalogat la DANA 2014: 386 oarecum curios – numele ar fi dac sau «daco-moesian», iar purtătorul numelui ar fi rege get. Cf. DANA 2008: 427: „Etnicul nu este menționat, dar e cu siguranță vorba de un get”. Noi înșine îl catalogam anterior ca pe un nume dinastic trac, vezi COJOCARU 2004a: 146, Nr. 17.

²⁶ Vezi și GAUTHIER 1985: 34; QUASS 1993: 122, n. 218; ANGHEL 1999-2000: 91, 96 *et passim*.

²⁷ În r. 5 am preluat restituirea propusă de Vinogradov, în loc de κοι⁴[ναί θυσίαι? - - -]η θύονται (Latsychev).

²⁸ În ediția I.Histria 15 se dorea o datare mai strânsă – cca. 200 a.Chr. –, dar fără o argumentare convingătoare.

²⁹ Vezi și PIPPIDI 1962: 32-33 *et passim*; 1967: 46, 48-49 *et passim*; DID I: 211, 225-230 *et passim*; GAUTHIER 1985: 34; QUASS 1993: 43, Nr. 118; 123; ANGHEL 1999-2000: 91, 96 *et passim*; COJOCARU 2004a: 384-389 (cf. 2004b: 139-142); STROBEL 2019: 149. Pentru numele dinastic trac Zoltes, vezi COJOCARU 2004a: 146, Nr. 18; cf. DANA 2014: 408. Despre Rhemaxos și Phrad(mon?)/Phrad(ates?) ca nume iraniene am argumentat cu alt prilej – COJOCARU 2004a: 134, Nr. 51; 137, Nr. 75; 386-388 (cu trimiteri la literatura anterioară). Argumentația noastră, dezvoltată pe urmele lui RUSSU 1967, a fost acceptată mai recent de AVRAM 2015: 38 în ceea ce privește iranismul numelor, doar că autorul înclină să vadă în Rhemaxos un rege al geților sau, mai degrabă, al scirilor care ar fi preluat „un nume de împrumut”, sub influența populațiilor iraniene (sciți sau altele), cu care intraseră în contact.

Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι· ἐπιμηνιεύοντος Δι[ον]υσίου τοῦ Βιάνορος, Ἀπολλώνιος Κλεομβρότου εἰ[π]εῖν· ἐπειδὴ Ἀγαθοκλῆς Ἀντιφίλου, πατρὸς ὧν εὐεργ[ί]του, ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ὧν διατελεῖ περὶ τὴν π[ό]λιν καὶ τοὺς π[ο]λίτας, πρόθυμον ἑαυτὸν παρεχόμενος | ἐμ πᾶσι τοῖς τῆς πόλεως καιροῖς ἔν τε ταῖς ἀρχαῖς κα[ί] | ταῖς ἐπιμελείαις καὶ συνεδρεῖαις λέγων καὶ πράσσ[ων] |⁸ αἰεὶ τὰ βέλτ[ισ]τα δι[α]τελεῖ τῶι δήμωι· τῆς τε [πό]λεως | οὔσης ἐν τα[ρ]αχῆι καὶ πειρατευ[όν]των Θραικῶν οὐκ [ό]λι[γ]ων τὴν τ[ε]χ[ί]ωραν καὶ τὴν [πό]λι[ν], τ[ῶ]ν δ[ὲ] θ[ε]ρῶν ὄντ[ων] | ὑπογύων καὶ τῶν πολιτῶν ἐν ἀγωνίαι καθεστῶτ[ων], ἀ[ί]ρε[ι]^{12θ} εἰς τοξάρχης καὶ λαβῶν στρατιώτας μισθοφόρους [δι]ε[φύ]λαξε τὴν τε χώραν καὶ τὰ θέρη ἐποίησε[ν] τοὺς πολίτ[ας] | ἀβλαβῶς συναγαγεῖν· Θραικῶν τε τῶν πε[ρ]ι Ζ[ολτην] με[τ]ὰ στρατοπέδου μείζον[ος] π[α]ραγ[ιν]ομέ[νων] εἰς τε τὴν |¹⁶ Σκυθίαν καὶ τὰς [Ἑ]λληνίδας πόλεις τὰς [τασσομένα]ς ὑπ[ὸ] βασι[λ]λέα Ῥημάξον, ἀ<ί>ρεθεις πρεζβευτῆς ἀπε[δήμη]σεν [διὰ τῆς] | πολεμίας ἔθνη πλείονα διελθῶν ο[ὐ]δένα κίν[δυνον] ὑπ[ὸ]στειλ[ά]μενος καὶ ἔπεισε τοὺς βαρβάρους μ[ὴ] μόν[ον] [μὴ] βιά[σασθαι] τὴν πόλιν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ [τὰ κ]τ[ῆ]ν[η] τὰ πρ[ό]τε[ρ]ον ὑπ[ὸ] πει[ρ]ατῶν συ[ν]απηγμένα τῶι δήμωι ἀποδοῦναι [. . . ὑπὸ Ζο]λ[την] {Ζ[. . .]ΛΤ, (facs.)} τε[]ταγμένων ἀναζητήσα[ν]τας [ἀνασῶσαι] π[άν]τα· [κα]ὶ μετὰ | τ[ούτων] ἔσπευσεν αὐτοὺς Γ[cca. 10-12]ΕΙΣΙΑ[. . .]ΜΗ[. . .]ΣΙ[. . .] |²⁴ τὴν πόλιν δοῦναι πέντ[ε] τ[ε] (ἀλαντα)? ὥστ[ε] συνθέσθαι πρὸς τὴν [πό]λιν ὑπὲρ βίου· μετὰ δὲ ταῦτα, ἐμβ[αλό]γτων αὐτῶν εἰς τὴν χ[ώ]ραν καὶ Βιζώνην μὲν πολιορκούντων τὴν τε χώραν πορθο[ύν]των, τῶν δὲ θερῶν ἡμῖν ὄντων ὑπογύων, αἰρεθεί[ς] |²⁸ πρεζβευτῆς καὶ ἀπο[ι]δημήσας ἐπὶ τὸ στρα[τό]πεδον, τῶν πολιτῶν αὐτῶι πρόσταγμα δόντων κ[α]τὰ τὸν τρόπον ἐξαγοράζειν τὴν χώραν καὶ τὰ θέρη, ἔπεισε[ε] | Ζολτην καὶ τοὺς Θραικας, [ἀ]πὸ χρυσῶν ἐξ[ακ]οσίων μ[ὴ] ἐμ[β]α[λε] <ί>ν εἰς τὴν χώραν μήτε ἐγγίσει τῆς πόλεως, δι' [ὅ] συνέ[βη] τοὺς [π]ολίτας [κ]υριεῦσαι πάντων [τ]ῶν ἀπὸ τῆς χώρας καρ[πῶν] π[άν]τα | λιν δὲ αἰρεθείς πρ[ε]ζ[β]ευτῆς εἰς τὴν Θραίκην κα[ί] πρὸς | τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Ζ[ολ]την, ἀ[νε]νεώσατ[ο] μ[ὲν] τὰς γε[γ]νημένας ὁμολογίας καὶ συνθήκ[ας] πρὸς α[ὐ]τοῦς· αἰσθόμεν[ος] δὲ συναγωγὴν τινα γινομένην [π]ειρ[ατῶν] πλειό[ν]ων, ἐν[έ]δειξεν μὲν τῶι Ζολτην, ἐνεφάνισεν [δ'] ἀνε[λ]θῶν καὶ τοῖς πολ[ι]ταῖς, δ[ι]ὲ δὲ συνέβη τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῶν ἀ[π]ρακτον [γ]ενέσ[θαι]· |⁴⁰ παραβά[ν]των δὲ τῶν Θρ[αι]κῶν τοὺς δ[ρ]οκ[ο]ους καὶ τὰς ὁμο[λο]γίας | καὶ [π]οι[ο]ύμενων ἐπιδρομ[ᾶς] συνεχε[ῖς], αἰρεθείς ὑπὸ τοῦ [δή]μο[υ] στρα[τη]γὸς ἐπὶ τῆς [χ]ώ[ρας] [αὐ]τοκράτωρ, λαβῶν τῶν τε [π]ολιτῶν ἐ[θελ]οντὰς στρατιώτας καὶ τῶν συμφεγόν[των] |⁴⁴ β[α]ρβάρων ε[ἰς] τὴν πόλιν, διετήρησεν ἀσφαλῶς τὴν τε χώραν | κ[αὶ] τὰ κτήνη καὶ τὰ θέρη μέχρι τῆς διαβάσεως τῆς τοῦ β[α]σιλέως Ῥη[μα]ξου· διαβάντος τε τοῦ βασιλέως εἰς τὸ [πέ]ρα, φυλακὴν δ[ὲ] διὰ τὸ δέ[ος] οὐ καταλιπόντος, ἀποστειλ[αν]⁴⁸ το[ς] δὲ ἀγγέλου[ς] καὶ ἀπ[αι]τοῦντος τὸν φόρον, τῆς χώρας | οὔσης ἐμ πολέμωι, αἰρεθείς πρεζβευτῆς καὶ ἀποδημήσας | κατὰ πλοῦν, ἔπεισε τὸν [βασι]λέα Ῥημάξον δοῦναι εἰς [π]ροφυλ[ακὴν] ἡμεῖς ἕκα[τ]τόν· ἐφόδου δ[ὲ] μ[ε]ίζονος τῶν Θραικῶν προσ[ε]σ[ε]υχῆς το[ῖς] προφύλαξιν κ[αὶ] ἀναχωρησάντων αὐτῶν | [εἰς] τὸ π[έ]ραν διὰ τὸ μ[ό]νον, τῆς τ[ε] χώρας οὔσης ἀφυλάκτου, αἰρ[ε]θείς πρεζβευτῆς πρὸς τὸν υ[ι]ὸν τοῦ βασιλέως Φραδ[ι]μονα, | ἔπεισεν α[ὐ]τὸν δοῦναι προφυλ[ακὴν] ἡμεῖς ἐξακοσίων· οὐ[τ]οι ⁵⁶ δὲ ὑπερέχοντες τῶν στρατοπ[ε]δ[ω]ν [κατεν]ίκων τόν τε [ἄρχον]τα αὐτῶν Ζο[λτην] κα[ί] π[. . . 9-10 . . .]ΟΣ Θραικῶν [- - -]ΓΕ[- - -] .

5. Decret onorific pentru Meniskos, fiul lui Theodoros. LO/LD: Histria?/necropola medievală de la Pliska (Bulgaria). D: a doua jumătate a s. III a.Chr.(?)³⁰ Ed: AVRAM 2015: 14-15, r. 10-20 (cf. COJOCARU 2013: 113-114, Nr. 34; SHARANKOV 2015a; SEG 51, 935; 52, 724; 65, 568)³¹.

(...) [ἡ]πάρχης τε γινόμενος ἐπὶ τῆς χ[ώ]ρας διε[τή]ρησεν τὰ ὑπάρχοντα τῶι πολιτῶ[ν] ἀσφαλῶς |¹² πλε[ῖ]σταῖς [μ]α[χ]αῖς ἄντα διαγωνισάμ[ενος] | αὐτὸς καὶ συμ[π]αρῶν παρέδωκε τῶι δήμωι· | συγκεκ[λειμέν]ων τε τῶι πολιτῶν ἀ[πο]σταλαῖς π[άλ]ιν διὰ πολεμίας πρὸς Αθη[ν] [καὶ τοὺς] |¹⁶ Σκίρους

³⁰ Avram data cca. 200 a.Chr., cu trimitere la I.Histria 15 și IOSPE I² 32, doar că datarea mai exactă a acestor documente rămâne controversată. Noi înșine argumentăm cu alt prilej pentru o dată în a doua jumătate a secolului al III-lea în cazul decretului pentru Protogenes – COJOCARU 2004a: 400; COJOCARU 2004b: 143.

³¹ Vezi și ANGHIEL 1999-2000: 91, 96 et passim; STROBEL 2019: 169. Discuția amplă asupra prezenței scirilor în ținuturile nord-vest-pontice propusă de AVRAM 2015 ar putea constitui un moment de referință pentru interpretările ulterioare.

οὐθένα κίνδυνον ὑπολογισάμε[νος πολλὰ] | ἔπραξε συμφέροντα τῶι δήμωι· ἐπιβουλ[ευσάντων] | τε τῆι πόλει αὐτῶν παραγενόμενος ἐν[έδειξε] | τῶι δήμωι τὴν ἐπιβουλῆν αὐτῶγ καὶ τὴν ἐ[σομένην] |²⁰ π<ε>ρίστασιν φυλαξαμένωμ μηθὲγ γενέ[σθαι] (...).

6. Decret onorific pentru Protogenes. LO/LD: Olbia. D: a doua jumătate a s. III a.Chr.³² Ed: IOSPE I² 32 (cf. IOSPE I 16; MÜLLER 2010: 391-399; COJOCARU 2013: 112-113, Nr. 33; SEG 29, 717; 49, 1041; 61, 631)³³.

A, r. 9-13 (...) καὶ πρῶτομ μὲν παραγενομέ|νου Σαῖταφάρνου τοῦ βασιλέως εἰς Κάγκυ|τον καὶ ἀπαιτοῦντος τὰ δῶρα τῆς παρόδου, |¹² τῶν δὲ κοινῶν ἐξηπορημένων, ἐπικληθεῖς | ὑπὸ τοῦ δήμου ἔδωκε χρυσοῦς τετρακοσίου[ς] (...).

A, r. 32-58 (...) ἐ|πί τε τοῦ αὐτοῦ ἰέρω ἀθρόων παραγενο|μένων Σαῖων ἐπὶ τὴν τῶν δῶρων κομ|δῆν, οὐ δυναμένου δὲ τοῦ δήμου δοῦ|³⁶ναι αὐτοῖς, ἀζώσαντος δὲ Πρωτογένην | βοηθῆσαι τοῖς καιροῖς, παρελθὼν ἐπηγγε[ί]λατο χρυσοῦς τετρακοσίους· αἰρεθείς τε | τῆς τῶν ἐννεα ἀρχῆς οὐκ ἐλαττόνωμ |⁴⁰ μὲν ἢ χιλίων καὶ πεντακοσίων χρυσῶν | πρόθεσιν ἐποιήσατο ἐπὶ ταῖς μελλούσαις | προσόδοις, ἐξ ὧμ πολλοὶ μὲν σκηπτοῦχοι | ἐθεραπεύθησαν εὐκαίρως, οὐκ ὀλίγα δὲ |⁴⁴ δῶρα παρεσκευάσθη τῶι βασιλεῖ λυσιτελῶ[ς]· | πραθέντος τε τοῦ στόλου εἰς βασιλεια | κατὰ τὸ ψήφισμα, ἐν ᾧ ἔδει τοὺς ἀγορά|σαντας λαβεῖν παρὰ τῆς πόλεως χρυσοῦ[ς] |⁴⁸ τριακοσίους, καὶ ἀγοράσαντος Κόνωνος, δι|ὰ τὸ δὲ τὰ χρήματα μὴ δύνασθαι | δοῦναι τοὺς ἀρχοντας, ἀλλ' εἶναι πα|ρὰ τοῖς τελῶναις, δια[λ]υσαμένων τὴν ὠ|⁵²νὴν πρὸς τὴμ πόλιν, καὶ διὰ ταῦτα τρι[ς] | ἀναπραθείσης τῆς ὠνῆς καὶ τὸ τρίτον | ἀγοράσαντος Φορμίωνος, συνιδῶν | Πρωτογένης διότι μεγάλοις διαπῶ|⁵⁶μασι περιπεσεῖται ἡ πόλις, αὐτὸς παρελ|θὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔδωκε τοὺς τρια|κοσίους χρυσοῦς (...).

A, r. 82-93 (...) τοῦ τε | βασιλέως Σαῖταφάρνου παραγενομέν|⁸⁴ου εἰς τὸ πέραν ἐπὶ θεραπείαν, τῶν δὲ ἀρχόν|των συναγαγόντων ἐκκλησίαν καὶ τὴν τε πα|ρουσίαν ἐμφανισάντων τοῦ βασιλέως καὶ διό|τι ἐν ταῖς προσόδοις ἐστὶν οὐδέν, παρελθὼν |⁸⁸ Πρωτογένης ἔδωκε χρυσοῦς ἑνακοσίους· τῶ[ν] | δὲ πρεσβευτῶν λαβόντων τὰ χρήματα καὶ ἀ|παντησάντων βασιλεῖ, Πρωτογένους καὶ | [Ἀ]ριστοκράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τὰ μὲν δῶρ[α] |⁹² μεμψ|αμένου, εἰς ὄργην δὲ καταστάντος κα[ὶ] | τὴν ἀνάζευξιν ποιησαμέν[ου] (...).

B, r. 1-21 ἔτι δὲ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ πρὸς τὸμ ποτ[α]|μὸν τῆς πόλεως ἀτειχίστου ὄντος, τοῦ τε κατ[ὰ] | τὸν λιμένα παντὸς καὶ τοῦ κατὰ τὸ πρότερ[ον] |⁴ ὑπάρχον ἰχθυοπώλιον, ἕως οὐ ὁ ἦρωσ ὁ Σωσίας, | τῶν δὲ αὐτομόλων ἐπαγγελλόντωγ Γαλά|τας καὶ Σκίρους πεποισθαι συμμαχίαν καὶ δύ|ναμιν συνῆχθαι μεγάλην καὶ ταύτην τοῦ χει|⁸μῶνος ἤξειν ἐπαγγελλόντων, πρὸς δὲ τοῦ|τοις Θισαμάτας καὶ Σκύθας καὶ Σαυδαράτας ἐπι|θυμῆναι τοῦ ὀχυρώματος, δεδιότας ὡσαύτως καὶ | αὐτοὺς τὴν τῶγ Γαλατῶν ὠμότητα, καὶ διὰ |¹² ταῦτα πολλῶν ἐχόντων ἀθύμωσ καὶ παρεσκε|ασμένων {παρεσκευασμένων} ἐγλείπειν τὴμ πόλιν, ἅμα δὲ τῶι καὶ | ἄλλα γεγενῆσθαι ἐλαττώματα πολλὰ | κατὰ τὴγ χώραν, ἐφθάρθαι μὲν τὴν οἰκετεῖ|¹⁶αν ἄπασαν καὶ τοὺς τὴμ παρῶρειαν οἰ|κοῦντας Μιξέλληνας, οὐκ ἐλάττους ὄν|τας τὸν ἀριθμὸν χιλίων καὶ πεντακοσίων, | τοὺς ἐν τῶι προτέρωι πολέμωι συμμαχῆσαντας |²⁰ ἐν τῆι πόλει, ἐγλελοιπέναι δὲ πολλοὺς μὲν | τῶγ ξένων, οὐκ ὀλίγους δὲ τῶμ πολιτῶν (...).

7. Decret de proxenie, păstrat fragmentar. LO/LD: Odessos/Varna. D: s. II a.Chr. Ed: IGBulg I² 41 (cf. IGBulg V 5016; COJOCARU 2016: 63, Nr. 26)³⁴.

³² Privitor la dată, vezi observațiile de mai sus, nota 6.

³³ Discuția legată de acest document – unul dintre cele mai cunoscute prin raportare la decretele onorifice din epoca elenistică în general – este foarte amplă. Cf. CHANIOTIS 2017: 147: „Recent studies of Hellenistic democracy and the *polis* institutions of the Imperial period usually do not consider the Black Sea except for references to the honorific decree for Protogenes of Olbia”. Pentru comentariile noastre anterioare, vezi COJOCARU 2004a: 398-403 (cf. COJOCARU 2004b: 142-145).

³⁴ Document important pentru rolul pe care îl puteau juca intermediari din lumea elenistică (în cazul de față un grec din Antiohia) în contextul tratatelor purtate de cetățile grecești vest-pontice cu unii dinastia din hinterland, cum era regele sciților Kanites. Acesta, alături de alți cinci dinasți cu nume iraniene (Tanousas, Akrosas, Charaspes, Aelis/Alios și Sariakes), este cunoscut pe baza unor emisiuni monetare din secolul al II-lea a.Chr. – vezi cel mai recent COJOCARU 2021: 37-38 (cu trimiteri la bibliografia anterioară).

Ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῶι | δήμωι· Κρατισθένης Ζωΐλου | εἶπεν· ἐπειδὴ Ἑρμείος Ἀσκληπιοδώρου | Ἄντιοχεὺς διατρίβων παρὰ βασιλεῖ | Σκυθῶν Καντα εὖνον καὶ πρόθυμον | ἑαυτὸν τῶι δήμωι διατελεῖ | καὶ ἰδία τοῖς ἐντυγχάνουσιν αὐτῶι |⁸ τῶν πολιτῶν συμπαρίσταται | σπουδῆς οὐθὲν ἐπιλείπων ἐν πᾶσι | τοῖς ἀξιουμένοις· δεδόχθαι τῇ | βουλῇ καὶ τῶι δήμωι δεδόσθαι |¹² αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις προξενίαν, | πολιτείαν, προεδρίαν, ἀτελείαν | χρημάτων πάντων, ὧν ἂν | εἰσάγωσι καὶ ἐξάγωσι ἐπὶ κτήσει |¹⁶ καὶ ἐγγείων ἐγκτησιν καὶ δίκας | προδίκους καὶ εἰσπλουν καὶ | ἔκπλουν καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης | ἀσυλεὶ καὶ ἀσπονδεῖ, εἶναι δὲ |²⁰ αὐτοῖς καὶ ἔφοδον ἐπὶ τὴν | βουλήν καὶ τὸν δήμον πρῶτοις | μετὰ τὰ ἱερά, τὸν δὲ ἱεροποιὸν | ἀναγράψαι τὸ ψήφισμα τοῦτο |²⁴ εἰς τελαμῶνα καὶ θεῖναι εἰς | τὸ ἱερόν.

8. Decret onorific pentru Nikeratos, fiul lui Papias. LO/LD: Olbia. D: inc. s. II a.Chr.(?)³⁵ Ed: IOSPE I² 34, r. 10-15 (cf. IOSPE I 17; COJOCARU 2013: 116-117, Nr. 42; SEG 3, 586[1]; 3, 586[2]; 37, 670)³⁶. (...) τοὺς τε διὰ παντὸς ἐπεγει[ρ]ομ[έ]νους ἐπὶ τ[ὴν] πόλιν πολεμίους | ἀμυνόμενος καὶ σωτήριος ὧν τοῖς πολεῖταις [κ]ατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ἀσ[φ]αλ[ε]ία τὰ τῆς πατρί[δος] πρά[ξι]ς |¹² [γ]ματα κατέστησε, σωφρό[ν]ως μὲν βουλευόμενος ἕκαστα, ἄμεινον δὲ ἐπιτ[ελ]ῶν τὰ δοχθέντα. | [τὸ δὲ τελευταῖον, διαβ]άντων εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν πολιτῶν οὐδ' ἐν το[ύ]τοις τοῦ προνοεῖν τῆς | [πόλεως ἀπελείφθη· οἰόμενος] γὰρ τῇ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ τοὺς ὄχλους εὐφυλακτοτέ[ρου]ς ἔσεσ[θαι, ἄνευ - - -] καὶ τῆς καθηκούσης ἀκολουθίας παραγενόμενος αὐτόθι προεφύλασεν (...).
9. Decret de cinstire a pazei cetății. LO/LD: Tomis/Constanța. D: cca. 100 a.Chr. Ed: I.Tomis 2, col. I, r. 1-26 (cf. Syll.3 731; BĂLTĂC *et al.* 2015: 51-52, Nr. 32; I.Tomis Suppl. 2)³⁷. [Ἐφ' ἱέρ]εω Σαραπίωνος [τ]οῦ Δ[ιοσκουρίδου] ἄρχοντες | εἶπ[αν]· ἐπειδὴ διὰ τὰς τῶν καιρῶν περι[σ]τάσεις β[αρέως] | ἀπ[ο]ρῶν καὶ θλιβόμενος ὁ δήμος ἐν τῇ[ν] μεγίστ[η] καθέ[σ]τη[κ]εν δυσέλπιστία καὶ μάλιστα πάντων ἡγῶ[ν]ία | κε | ὑπὲρ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, τῶν μὲν διὰ τὴν ἀπ[ο]ρίαν ἐκλελοιπῶν τὴν πόλιν, τῶν δὲ διὰ τὴν γενομένη[ν] | λοι[μικὴν] περιστάσιν καὶ τὰς ἀβρωστίαις μὴ δυναμένων |⁸ [φ]υλάσσειν τὴν πατρίδα καὶ διὰ ταῦτα ἐνβριθεστέρας κ[αί] | μείζονος φυλακῆς προσδεόμενος οἴεται δεῖν καταστ[η]σ[α]ί τινας τοὺς ἀφηγησομένους καὶ φυλάζοντας τοὺς ἐ[πι]καιροτάτους τῆς πόλεως τόπους· δεδόχθαι τῇ[ν] |¹² βουλῇ καὶ τῶι δήμωι ἐλέσθαι ἡγεμόνας ἐκ πάντων | τῶν πολιτῶν ἡδὴ δύο, οἵτινες καταγράψουσιν ἄνδρ[ας] | ἐπιλέκτους τεσσαράκοντα τοὺς ἐφημερεύσοντα[ς] | ἐ[πι] τῶν πυλῶν καὶ παρακοιτήσοντα[ς] τὰς νύκτας κ[αί] |¹⁶ ἐφοδεύσοντα[ς] τὴν πόλιν, ἕως ἂν βελτ[ε]ρίονα κατὰ[σ]τρασίον παραγενηθεῖς ὁ δήμος καὶ διαφυγῶν τοὺς περ[ι]εστῶτας κινδύνους ἀποδῶ τὰς ἀξίας χάριτας τοῖς[ς] | θεοῖς· τοὺς δὲ αἰρεθέντας ἡγεμόνας ἐξουσίαν ἔχειν |²⁰ ὀναγκάζειν καὶ ζημιῶν ἐκάστης ἡμέρας ἀργυροῖς δέκ[α] | κ[αί] πράσειν {πράσειν} τοὺς ἀπακτοῦντας, τρόπον ὃν ἂν δύνωνται, | [ἀ]ζημίους ὄντας καὶ ἀνυποδίκους· δοθῆναι δὲ αὐτοῖς | ὑπὸ τοῦ

³⁵ Datare propusă de VINOGRADOV 1997: 56, n. 249: „Nach einer Reihe paläographischer, sprachlicher und historischer Beobachtungen datierte ich die Inschrift ins 1. Viertel des 2. Jh. v.u.Z., entgegen allen bisher vorgeschlagenen Datierungen vom Ende des 2. bis zur Mitte des 1. Jh. v.u.Z.”. Cf. VINOGRADOV 1989: 186.

³⁶ Vezi și GAUTHIER 1985: 57-59; VINOGRADOV 1987: 61, n. 250; QUASS 1993: 125 (Nikostratos in loc de Nikeratos); ANGHEL 1999-2000: 92, 115.

³⁷ Vezi și QUASS 1993: 124. În opinia lui GRAKOV 1939, Nr. 19, inscripția ar prezenta interes în legătură cu evenimentele din istoria Olbiei din perioada Byrebistas. În I.Tomis, p. 30, documentul este datat pe criterii paleografice, autorul considerând că ar fi vorba „nu atât de un război propriu-zis, cât de o stare de alarmă, de mai lungă durată, provocată în jurul anului 100 î.e.n., de lipsa de securitate externă, complicată cu dificultăți interne – poate din partea unor triburi în migrație (scordiscii celți, mai plauzibil, bastarnii), poate, mai degrabă, din partea triburilor băștinașe (geții), care caută, încă înainte de Burebista, desigur cu mijloace insuficiente, dacă nu să anexeze, măcar să exploateze economic colonia grecească de la Tomis”. Dincolo de criteriile paleografice, pentru o dată anterioară atacului geților de sub conducerea lui Byrebistas ar pleda – în opinia noastră – și numărul relativ mic al celor desemnați să fie de strajă, ca și existența celui de-al doilea decret, care pare să sugereze o revenire la normalitate pentru comunitatea urbană. Pace Pippidi (DID I: 283, n. 72): „În starea actuală a documentării, mai plauzibilă apare atribuirea celor două decrete perioadei dintre moartea lui Burebista și instalarea în Dobrogea a stăpânirii romane, în primii ani ai erei noastre (...)”. Oricum, inscripția este interesantă din perspectiva relațiilor tensionate cu vecinii din *Hinterland* sau cu cei veniți de mai departe în epoca elenistică târzie. Pentru un comentariu mai recent al decretului, vezi AVRAM 2005: 167-168; cf. observațiile la I.Tomis Suppl. 2, unde nu se discută nimic despre data documentului.

δήμου κα[ι] εἰς ἀπαρχὴν καὶ σύνοδον χρυσοῦς |²⁴ [τ]έσσαρας· παραπραθῆναι δὲ αὐτοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων | [ἐ]ν τῷ λιμένι τῷ <ν> ἐφ' ἱέρειω Ἀριστοφάνου· εἰρέθησαν {Απο} | Απολλοῦς Νικηράτου, Ποσειδώνιος Γέροντος.

10. Inscriptiie votivă pusă de *strategoī*. LO/LD: Mesambria/Nesebar. D: cca. 55-50 a.Chr. Ed: IGBulg I² 323 (cf. IGR I 1502; GRAKOV 1939: Nr. 16).

Col. II, r. 4-5 |⁴ στραταγήσαντες [ἐν τῷ πρὸς Γετῶν(?) *vel* Θρακῶν(?) βασιλέα] | Βυρεβίσταν πολέμωι (...) ³⁸.

11. Decret onorific pentru Akornion. LO/LD: Dionysopolis/Balchik. D: cca. 48 a.Chr. Ed: IGBulg I² 13, r. 22-37 (cf. Syll.³ 762; IGBulg V 5006; COJOCARU 2013: 121, Nr. 63; SEG 37, 737; 48, 967) ³⁹.

(...) νεωστ[ε]ί τε τοῦ βασιλέως Βυρεβίστα πρώτου καὶ μ[ε]γίστου γεγ[ονό]τος τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων καὶ πᾶσα[ν] |²⁴ τὴν πέρ[αν] τοῦ ποταμοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τάδε κατεισχη|[κότος γ]ενόμενος καὶ πρὸς τοῦτον ἐν τῇ πρώτῃ καὶ με|[γίστη φ]ιλία τὰ βέλτιστα κατεργάζεται τῇ πατρίδι λέ|[γων κα]ι συνβουλευῶν τὰ κράτιστα καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ βα|[α]²⁸σιλέ[ως] πρὸς τὴν τῆς πόλεως σωτηρ[ί]αν προσπαρ[αμ]β[ου]θού[μενος] ἐν τε τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀφειδῶς ἑαυτὸν | [ἐν]διδοῦς καὶ τὰς τῆς πόλεως πρεσβήας καὶ κινδύνους ἐπ[ι]δεχόμενος [ἀ]όκνως πρὸς τὸ πάντως τι κατεργάζεσθ[αι] |³² τῇ πατρίδι συμφέρον, πρὸς τε Γναῖον Πομπήϊον Γναίου υ[ι]ὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαῖον ἀποσταλείς ὑπὸ βασιλέως Βυραβε|[ισ]τα πρεσβευ[τῆς] καὶ συντυχῶν αὐτῷ τῆς Μακεδονίας ἐν το[ῖς] | περ[ὶ] Ἡρ[άκ]ληαν τὴν ἐπὶ τοῦ Λύκου οὐ μόνον τοὺς ὑπὲρ τοῦ βα[σι]λέως χρηματισμοὺς διέθετο τὴν εὐνο[ί]αν τὴν Ῥωμαίων πα[ρ]αγόμενος τῷ βασιλεῖ, ἀ<λ>ὰ καὶ περὶ τῆς πατρίδος τοὺς καλλίστου[ς] (...).

12. Inscriptiie onorifică pentru Aristagoras, fiul lui Apatourios. LO/LD: Histria. D: către 35 a.Chr.(?) ⁴⁰ Ed: I.Histria 54 (cf. Syll.³ 708; SEG 55, 789 & 793) ⁴¹.

Fr. A, r. 3-17 (...) ἐπειδὴ Ἀρι⁴σταγόρας Ἀπατουρίου, πατὴρ γεγονῶς ἀγαθοῦ καὶ προγόνων εὐερ[γε]τῶν καὶ ἱερημένων τῶν θεῶν πάντων, καὶ αὐτὸς στοιχεῖν βουλό[μενος] καὶ τοῖς ἐκείνων ἔχνεσιν ἐπιβαίνειν, κατελθὼν εἰς τὴν πατρίδα μετὰ τὴν κατασχοῦσαν τὴν πόλιν περίστασιν, ἀτειχίστου τῆς |⁸ πόλεως ὑπαρχούσης καὶ κινδυνευόντων πάλιν τῶν πολιτῶν μ[ε]τὰ γυναίων καὶ τέκνων, ταγείς ὑπὸ τῶν πολιτῶν τειχοποιοῖς ἀνδρ[ό]τατα μὲν καὶ γησιώτατα τῆς ἐπιμελίας τῶν ἔργων προέστη, οὔτε | σωματικῶν πόνων οὔτε τινὸς τῶν εἰς τὴν οἰκοδομίαν ἐνηκόντων λ[ε]ι¹²φθεις, τῆς τε πατρίδος ὀχυρωθείσης καὶ κατὰ μέρος τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῆς βαρβάρων καταπορευομένων εἰς τὴν πόλιν τισὶν μὲν δεξιῶς ἀπ[αν]τῶν τῶν κρατούντων τῆς χώρας βαρβάρων, τισὶν δὲ τῶν πολιτῶν ε[ἰς] | λύτρα προτιθεῖς ἔδειξεν ἑαυτὸν πρὸς πᾶσαν ἀπάντησιν τῶν σωζο[μ]ε¹⁶νων εὐομελιητον, πλείστα τε συναλλάγματα πολεῖταις ἅμα κ[αὶ] | ξένοις ποιησάμενος πρὸς πάντας ἀφιλαργύρως ὑπεστήσατο (...).

³⁸ Document important în contextul atacurilor geților lui Byrebistas asupra cetăților grecești de pe litoralul nord-vest-pontic. A se compara cu informația literară oferită de D.Chr. Or. 36, 1-6. DANA 2014: 74, s.v. Βυρεβίστας, în pofida evidenței documentare, îl cataloghează pe Byrebistas ca pe un rege dac. Dar asupra pretinsului «dacism» al lui Byrebistas, perpetuat *tale quale* în istoriografia română, am insistat în prima parte a acestui studiu (COJOCARU 2022). Vezi și PETOLESCU 2010: 47, care este nevoit să recunoască: „Burebista era de neam get (...), ceea ce exclude orice speculație în legătură cu posibila origine a regelui din Dacia”.

³⁹ Documentul este important nu doar pentru menționarea regelui Byrebistas care ar fi cucerit teritoriile de „dincolo și dincoace de râu”, ci și pentru a înțelege mai bine politica externă a unei *polis* din arealul pontic într-o perioadă când comunitățile grecești erau pe punctul de a schimba înțelegerea cu dinastia din *Hinterland* cu *pax Romana*. Vezi și DID I: 281-283 *et passim*; PIPPIDI 1967: 217-218 *et passim*; DID II: 27-28; QUASS 1993: 124; 186, n. 634 & 638; SUCEVEANU 1998; ANGHEL 1999-2000: 92, 93 *et passim*; AVRAM 2000: 158, Nr. 8; 167-169; SUCEVEANU 2000-2001; PETOLESCU 2010: 44-46; STROBEL 2019: 225-228.

⁴⁰ Pentru precizarea datei, vezi AVRAM 2000: 156.

⁴¹ Vezi și DID I: 284-286 *et passim*; PIPPIDI 1967: 270-286 *et passim*; GAUTHIER 1985: 34; QUASS 1993: 43, n. 118; 124-125; 209-210, n. 767; ANGHEL 1999-2000: 92, 96 *et passim*; AVRAM 2000: 154-156, Nr. 4.

Fr. A, r. 26-31 (...) πάλιν τε τῶν πολειτῶν μετὰ ἔτη τρία διὰ τὰς τῶν | κρατούντων τῆς χώρας βαρβάρων ἐπισυνστάσεις ἐπιζητούντων ἱερέα |²⁸ Ἀπόλλωνος Ἰητροῦ, τεθλειμένων τῶν ἰδιωτικῶν βίων, ἐπέδωκεν ἔαυ|τὸν καὶ παρελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνέλαβεν τὸν αὐτὸν στέφανον τοῦ |³⁰ θεοῦ, διπλασιάζων ἑαυτῶ καὶ τὰς παρὰ τῶν θεῶν καὶ τὰς παρὰ τῶν εὐ|εργετουμένων χάριτας (...).

Fr. A, r. 44-46 (...) πρεσβίας τε πολλὰς ὑπὲρ τῆς πό[λεως π]ρεσ[β]εύσας κατὰ τὸ συμφέρον τοῖς πολίταις διεπράξατο πρὸς | [τοὺς κρατούντας] τῆς χώρας καὶ τοῦ ποταμ[οῦ βαρβάρους - - -].

13. Decret onorific pentru Mokaporis, fiul lui Aulouporis. LO/LD: Dionysopolis/ Balchik. D: cca. 11 a.Chr. – 12 p.Chr. Ed: SEG 65, 566, r. 1-2 & 10-12 (cf. LAZARENKO *et al.* 2013: 63-64; SHARANKOV 2015b: 62-63, Nr. 1; SEG 60, 763; BE 2017, 351)⁴².

(...) ἐπειδὴ Μοκαπορις | Αὐλουπορεως στρατηγὸς κατασταθεὶς ὑπὸ βασιλέως Ροιμητάλκου (...) στρατευσάμενος δὲ πέραν τοῦ | Ἰστρου ἐπὶ τοὺς κοινούς πολεμίους Ἰαζύγους παραβαλλόμενος | τῶ πνεύματ[ι].

14. Inscriptie onorifică pentru Q. Iulius Vestalis. LO/LD: Histria/Săcele. D: 14/5 sau 19 p.Chr. Ed: SEG 64, 618, r. 16-17 (cf. BĂRBULESCU, BUZOIANU 2014: 416; AVRAM 2015-2016: 434-435, Nr. 17; JONES 2016; KANTOR 2017; AE 2014, 1142)⁴³.

(...) ὑπέ|στη τοὺς ἐκπεπο[ρ]θηκότας τὴν χώρ[αν ἡμῶν βαρ]||βάρους (...).

15. Fragmentul unui decret onorific. LO/LD: Olbia/Mangup. D: cca. 60 p.Chr. Ed: SEG 46, 947.1, r. 15-24 (cf. SIDORENKO 1996; VINOGRADOV 1994: 166-168; cf. AE 1996, 1357; SEG 46, 947).

(...) συναργέντων γὰρ |¹⁶ [τῶν Σαρματῶν γενομένου τε τοῦ π|ολέμου ἔτυχεν οὗτος πρεσβεῦων ἐν ἐ|[παρχίῳ Μυσία, τῶ τε ἡγεμόνι(?) ἐμφανίζ]ων ἃ περι μεγάλων καὶ ἐπειγόντων πρα|¹⁸[γμάτων πρόειδεν, τοιαῦτα ἡξίωσ]εν, ἐφ' ἃ ἦν ἀπεσταλμένος, εὖνουν κα|[γαθὸν ἑατὸν παρέχων εἰς ἀξιώματ]α καὶ συμμαχίας τόπον ἐπλήρωσεν |²⁰ [καὶ ἀσφαλείας, δι' ὃ ἀποκαταστήσα]ς τὴν τῆς πατρίδος ἀνδρείαν καὶ ἐν|[έργειαν - - -]ς τὴν πόλιν ὑπέστρεψεν πᾶσιν ἡμῖν | [- - - (?) παραχρη]μα, ἐπρέσβευσεν δὲ καὶ πρὸς Οὐμανον | [καὶ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα] τοὺς μεγίστους τῆς Ἀορσίας βασιλέ|²⁴[ας - - -].

16. Decret onorific pentru Dadagos, fiul lui Padagos. LO/LD: Olbia. D: s. I-II p.Chr. Ed: I.Olbia 42, r. 3-16 (cf. KRÜGER 1925: 81, Nr. 2; SEG 3, 583)⁴⁴.

(...) ἐπε|[ι|⁴δ]ῆ Δαδαγος Παδαγου, νεανίας γενόμενος [προ|γ]όνων ἀγαθῶν, πολλὰ δείγματα παρέσχε[το] | τῆς ἑαυτοῦ με[γαλ?]ειότητος οὐ μόνον ἐπ|[ει]κῆ καὶ κόσμιο[ν ζή]σας βίον καὶ πλείστον |⁸ τοῦ καθήκον[τος καὶ] δικαίου λόγον ἔχω[ν], | ἀλλὰ καὶ πισ[τευσάμ]ενος ἀρχὴν τε, δι' [ἦν] | πάσης ἀποδοχ[ῆς] ἑα|υτὸν ἄξιον παρέσχε[το], καὶ πρεζβείαν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ἐν ἧ βαρέο[ς] |¹² καὶ [χαλ]εποῦ ἐπικρεμασθέντος τῆ πόλει κινδύ|νου [πλ]εῖστα συνωφελήσεν, ὡς προφανὲς γε|νέσθαι καὶ μαρτυροθῆναι διότι καὶ θεῶν τι|νος εὐνοία ὁμοῦ τῆ πρεζβεία τῆς πόλεως |¹⁶ τὰ δι[κ]αία ἐφύλαξεν (...).

17. Inscriptie votivă pusă de *stratego*i, între care și Ζουρόζις Γετομούσου. LO/LD: Olbia. D: sf. s. I – înc. s. II p.Chr. Ed: IOSPE I² 84.

⁴² Vezi și AVRAM 2015: 153-155. Pentru cele trei antroponime tracice menționate în inscripție vezi acum, cu toate atestările (nume dinastice și comune), DANA 2014: 14-16 (s.v. *Aulupor* etc.), 230-233 (s.v. *Mucapor* etc.), 293-296 (s.v. *Roimetalca* etc.).

⁴³ Vezi și LETTA 2018: 56-58.

⁴⁴ Vezi și QUASS 1993: 49, n. 149; 176, n. 559. Pentru Δαδαγος Παδαγου – ca NP iraniane – vezi ZGUSTA 1955: 81, § 77. Rămâne discutabil dacă prin πρεζβείαν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας (r. 11) se are în vedere o solie către Septimius Severus și Caracalla (cum consideră KRÜGER 1925: Nr. 2) sau o delegație către împărați romani dintr-o perioada anterioară (cum înclină să creadă editorii I.Olbia pe baza criteriului paleografic de datare a inscripției). Oricum, avem o mărturie prețioasă asupra relațiilor dintre Olbia și Roma.

Ἀγαθῆι τύχη. | Ἀπόλλωνι Προστάτη | οἱ περι Ἀρχέδημον Δα⁴δάκου στρατηγοί· Ἀχιλ¹ητος Νεικηράτου, Ἀσποῦρ¹γος Παρσπανάκου, Ζου¹ρόζις Γετομούσου, Διονύ⁴σιος Ἐρμογένους, Βάξα¹γος Ἀμωρομάρου παῖδα | κατέστησαν δῶρον ὑπὲρ | τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐαυ¹²τῶν ὑγείας.⁴⁵

18. Decret onorific pentru Karzoazos, fiul lui Attalos. LO/LD: Olbia. D: s. II p.Chr. (?). Ed: IOSPE I² 39 (cf. IOSPE I 21; COJOCARU 2013: 128-129, Nr. 95)⁴⁶.

Ἐπὶ ἀρχόντων τῶν περὶ Ὀμψάλακον Εὐρησιβίου, μηνὸς Πανήμου ἰβ', ἔδοξεν τῇ βουλῇ | καὶ τῷ δήμῳ <ἐπαινεῖσαι> Καρζόαζον Ἀττάλου ἄνδρα κα⁴λῶς ἐπιβεβηκότα τοῖς τῆς πολιτείας ἴχνε¹σι καὶ ζηλώσαντα βίον ἀλοιδόρητον. ἔδοκί¹μασεν αὐτοῦ ἢ πείρα τοὺς κόπους· ἔν τε γὰρ ταῖς | κοιναῖς χρεῖαις αὐθαιρέτως λειτουργῶν ἀνε⁸πιζήτητον πόνον εἰσέφε<ρε> καὶ φθάνων τὰς ἐπιταγὰς πάσης χειροτονίας ὀλοκληρίαν ἐπε¹δείκνυτο. προαιρέσεως μὲν οὖν ἦν τοιαύτης· ε¹[ἰ] | δέ ποτε καὶ τὸ πρόθυμον αὐτοῦ ἢ πατρὶς ὑπομνή¹²σει συνεχέστερον ἐπεσπάτο, μειμούμενο[ς] | τῶν ἄριστα πολιτευομένων τὸν βίον ὑπόδειγμα τοῖ[ς] | νέοις ἐγένετο τῆς τῶν καλῶν ὁμοιότητος, ἔν τε ταῖς | ἀρχαῖς πιστῶς καὶ πονικῶς ὑπηρετῶν καὶ ἀόκνως τὰ ἐπ¹[ἰ]¹⁶τασόμενα κατορθούμενος ἔν ταῖς πρὸς τοὺς γεινι¹ῶντας βασιλέας πρεσβείαις, ὧν ἰς τὴν ἀκρεβίειαν | τῆς ἐρμηνείας στενοχωρεῖ ὁ λόγος· οὐ μὴν ἦττ<ο>ν | ἐπειράζετο ἔν ταῖς πρὸς ἓνα ἕκαστον ὑπαντή²⁰σει, ἀλλὰ κάκει τελείως ἐπεγεινώσκετο ἀ¹νήρ· φιλ¹[α]νθρωπία μὲν ἀπαγόμενος τοὺς ξέ¹νους καὶ χρηστοῖς ἦθεσι φιλοξενῶν συγγενικὸν | πάθος ἐπεδείκνυτο, πολιτῶν δὲ εἴ τις αὐτῷ ²⁴ συνέμειξεν ἢ κατὰ συναλλαγῆς ἀφορμὴν ἢ κατὰ συμβίωσεως συνήθειαν, οὐδὲ λόγος χωρῆ¹σαι δύναται τὴν εἰς αὐτὸν εὐνοίαν· ἀλλὰ καὶ <μέχρι> πε¹ράτων γῆς ἐμαρτυρήθη τοὺς ὑπὲρ φιλίας κινδύνους |²⁸ μέχρι Σεβαστῶν συμμαχία παραβολευσάμενος· δι' ὃ δὴ ἐπὶ τούτοις ἢ {τε} πατρὶς χαλεπῶς ἐνέγκα¹σα τὴν ἐπ' αὐτῷ συμφορὰν καὶ τὴν με<ταλλαγ>ὴν τοῦ β<ι>ου | βαρυνομένη ἐψηφίσατο ἐπαίνοις καὶ ταῖς πρεπού³²σαις μαρτυρίαις παρηγορήσαι τὸ ἐπ' αὐτῷ σύμπτω¹μα, ἵνα καὶ τεθνώσῃ παρὰ τοῖς ζῶσιν ἔντειμος, στ¹[ε]¹]φανωθῆναι δὲ αὐτὸν <χρυσῷ στεφάνῳ καὶ τὸν κήρυκα ἀναγορεῦσαι> ἐπὶ τῆς ἐ<κ>κομιδῆς, ὅτι ὁ δῆ¹μος στεφανοῖ Καρζ<ό>αζον Ἀττάλου ζήσαντα κα³⁶λῶς καὶ δημωφελῶς, ἀνατεθῆναι δὲ τὸ ψήφισμα ἐν ἐπισήμῳ τόπῳ, ἵνα οἱ ἀναγεινώσκοντε[ς] | προτροπῆν ἔχωσιν εἰς τὸ μειεῖσθαι βίον | ἐπαινούμενον. Ζώρσανος Νεικηράτου τὸ ψή⁴⁰φισμα ἀνέστησε Καρζοάζω Ἀττάλου μνήμης | χάριν.

19. Decret onorific pentru Posideos, fiul lui Satyros. LO/LD: Olbia. D: s. II p.Chr. (?). Ed: IOSPE I² 51, r. 1-3 (cf. IOSPE I 25; COJOCARU 2013: 128, Nr. 94).

(...) ὑπαν¹[τίασας | καὶ τοὺς Σκυθῶ]ν βασιλεῖς ἀόκνως κα¹[ἰ] | ἐν πᾶσι τὰ συ¹μφέροντα τῇ πατρίδι (...) ⁴⁷.

20. Inscripție funerară pentru Aurelia Abrinia din Tyras. LO/LD: Odessos/Varna. D: a doua jum. a s. II – s. III p.Chr. Ed: IGBulg I² 228 bis (cf. COJOCARU 2013: 132, Nr. 106).

Αὐρηλία Αβρινία Φωρδιγα¹λου Τυρανῆ. Τὴν ἀπὸ προ¹γόνων εὐγενίδα – συμ⁴βίωσαν ἀνδρὶ παρθενικῷ | Αὐρ(ηλίω) Πίστω εὐκόσμως καὶ | ἀμέμπτως· ὃν συν¹έζησαν ἐνιαυτοὺς (δύο), |⁸ τούτου τέλος βιότου. | Αὐρ(ηλίος) Φωρδιγαλος καὶ Μαδινι | Ἀρτεμιδώρου τῆ ἐαυτῶν | θυγατρὶ τὴν στήλην ἀ¹²νέστησαν μνίας χάριν. | Χαῖρε, παρ(ο)δεῖτα⁴⁸.

⁴⁵ Cf. DANA 2001-2003: 87: „Zurozis est un nom gète assez répandu (...) Il n'est pas certain que son patronyme *Getomousos* comporte une mention des «Gètes». Vezi și DANA 2014: 190 (Γετομουσος ca nume dacic), 411 (Ζουρόζις ca nume dacic). Dintre alte atestări epigrafice ale numelui (adunate de DANA 2014: 411), pentru zona de interes reținem aici doar Πουρθάκης Ζουροζίου (Olbia, sf. s. I – inc. s. II p.Chr., IOSPE I² 102, r. 7-8) și Ζουραζ[ης]/Ζουραζ[ις] (Odessos, 200-250 p.Chr., IGBulg I² 162, r. 5, cf. IGBulg V 5046).

⁴⁶ Vezi și QUASS 1993: 125.

⁴⁷ Ținând cont de data târzie a documentului, nu excludem în r. 2 reconstituirea [Σαρματῶ]ν βασιλεῖς, în loc de [Σκυθῶ]ν βασιλεῖς, cum propunea Latyshev.

⁴⁸ Stabilirea la Odessos a unei familii de iranieni grecizați (în parte și romanizați) de la Tyras s-ar putea explica fie prin interese comerciale, fie prin emigrarea unei părți a populației din cetatea de la limanul Nistrului în căutarea unui plus de securitate. Ceea ce amintește de olbianul *Naevius Palmas Theotimianus*, care între 293 și 305 p.Chr. este atestat la Tropaeum Traiani printr-o dedicație către *Iupiter Olbiopolitanus* (ISCM IV 22). La nivel onomastic, este interesantă interferența dintre

21. Inscripție funerară pentru Dominos, fiul lui Herakleides, din Tyras. LO/LD: Odessos/Varna. D: a doua jum. a s. II – s. III p.Chr. Ed: IGBulg I² 229 (cf. COJOCARU 2013: 132, Nr. 107).
Ἐνθάδε γαῖα κατέχει Δο|μνεῖνον υἷον Ἡρακλείδου | Τυρανὸν ἀπὸ προγόνων ἐν⁴γενῆ, ζήσαντα ἔτη εἴκοσι.
| τὴν στήλην ἀνέστησαν | Αὐρήλιος Ἡρακλείδης πατήρ | καὶ Μαδαγαυα μήτηρ |⁸ μνήμης χάριν⁴⁹.
22. Inscripție funerară pentru Attas din Tyras. LO/LD: Tomis/Constanța. D: s. III p.Chr. Ed: I.Tomis 313 (cf. I.Tomis Suppl. 313; COJOCARU 2013: 131, Nr. 105).
Τελαμῶνα ἀ|νέστησαν Ιρασ|ταμος καὶ Αδια|γος καὶ Αβραγος | πατρὶ ἰδίῳ Αττα | [Τυ]ρανῶ
τετε|[λευτηκ]ότι | [ἐν τῶ - - - ἔ]τει.

B. EPIGRAPHIA EXTERNA⁵⁰

23. Inscripție funerară pentru o posibilă sclavă imbarcată la Histria. LO/LD: Alexandria (Egipt). D: s. III a.Chr. Ed: SBI 4990 (cf. PP X, E2628; BRECCIA 1911: 128, Nr. 234; PAGENSTECHEER 1919: 35-36, Nr. 5; BROWN 1957: 25, Nr. 17; AVRAM 2013: Nr. 2158).
Ἄσῖα | Ἰστροῦ⁵¹.
24. Inscripție funerară pentru un get, posibil mercenar. LO/LD: Demetrias = Pagasae (Thessalia). D: 293-168 a.Chr. Ed: ARVANITOPOULOS 1947: 15, Nr. 232 (cf. AVRAM 2013: Nr. 980).
Ταρουχίνας Χηπτούλη Γέτης⁵².
25. Graffito cu menționarea unui mercenar histrian. LO/LD: Theba (Egipt). D: ep. elenistică. Ed. BAILLET 1920-1926: Nr. 1202 (cf. LAUNEY 1987, vol. I, p. 86 & 387, n. 3; vol. II, p. 1189; AVRAM 2013: Nr. 2159).
Μοσχιάδης ἦκ[ω], Ἰστριανός⁵³.
26. Inscripție funerară pentru o posibilă sclavă imbarcată la Tyras. LO/LD: Atena. D: s. II a.Chr. Ed: IG II2 9580a (cf. GRAKOV 1939: add. 5; FRA 7188; AVRAM 2013: Nr. 3164).

antroponimele grecești, iraniene și romane în aceiași familie. Este posibil ca *Aur(elius) Phordigalos*, respectiv fiica acestuia *Aurelia Abrinia*, să fi deținut și cetățenia romană, ceea ce ar explica și mai bine stabilirea pe litoralul de vest al Mării Negre.

⁴⁹ Vezi comentariul de la nota anterioară.

⁵⁰ Din rațiuni de spațiu, nu am inclus în această parte a catalogului inscripțiile din afara lumii pontice care menționează sclavi/sclave de origine sarmată, care ar fi putut ajunge într-o asemenea condiție fie în contextul relațiilor comerciale intermediare de cetățile grecești nord- și nord-vest-pontice, fie ca prizonieri în urma confruntărilor cu romanii începând cu epoca augusteică. Să ne fie permisă aici doar o enumerare a inscripțiilor în cauză (în ordine cronologică): IG II² 8430 (Atena, s. II a.Chr.); IG II² 10243 (Atena, s. II a.Chr.); IG II² 10244 (Atena, s. II? a.Chr.); IG XII 1, 525 (Rhodos, s. II a.Chr.); SGDI 1724 (Delphi, 168 a.Chr.); IG IX 1², 3, 679 (Φυσκεῖς/in Locrida, jum. s. II a.Chr.); FD III 2, 228 (Delphi, cca. 153-144 a.Chr.); SGDI 2274 (Delphi, cca. 153-144 a.Chr.); AMANDRY 1942-1943: 71-72, Nr. 2; 74-75, Nr. 4 (Delphi, cca. 153-144 a.Chr.); FD III 3/1, 24 (Delphi, cca. 146 a.Chr.); SGDI 2108 (Delphi, cca. 146 a.Chr.); SGDI 2142 (Delphi, 142 a.Chr.); IG IX 1², 3, 638 (Naupaktos, 137/6 a.Chr.); FD III 3/1, 104 (Delphi, cca. 113-100 a.Chr.); MORELLI 1955: 183 (Rhodos, s. II a.Chr.); IG X 2, 514 (Salonic, s. II-III p.Chr.). În mod aparte, semnalăm doi mercenari – atestați în epoca elenistică în Egipt, la Oxyrynchos și la Theba –, cu numele „Sarmates” derivat de la etnonimul nord-pontic, vezi BAILLET 1920-1926: Nr. 271 & 1151. S-ar adăuga *Sarmate*, ca nume propriu sau *ethnicon*, într-o inscripție funerară din s. II p.Chr. de la Roma – CIL VI 27997. În altă inscripție funerară de la Roma, datată între 10 și 37 p.Chr. – IGUR II 567 (cf. CIL VI 5207 = IG XIV 1636 – apare bosporanul Aspurgos, fiul lui Biomases, ca translator al sarmaților. Pentru Σαρμαται atestați în afara Pontului Euxin, vezi și AVRAM 2013: 254-256, Nr. 2791–2812.

⁵¹ Posibil formă abreviată pentru Ἰστρ<ια>ν. Cf. DELIA 1996: 50, n. 27 (cu referire la Histria).

⁵² Pentru nume, vezi DANA 2014: 85 (s.v. Χηπτούλης), 349 (s.v. Ταρουχίνας). Cf. DANA 2001-2003: 88-89.

⁵³ Foarte probabil avem a face cu un mercenar trac sau get, al cărui nume grecesc de împrumut (sau poreclă ?) nu are analogii (cf. LGPN IV, p. 239, unde mai este catalogat și un Μοσχιάδης), imbarcat la plecare din portul Histriei. Cf. BAILLET 1920-1926: 270: „Nom inédit, dérivé de Μοσχίων. On pourrait croire qu'à la suite a signé un second individu, au nom relevé seulement dans les inscriptions comme ethnique . . . ; mais le premier peut aussi venir du Danube, ou de la ville d'Istrié dans le Pont. Pour le rejet de l'ethnique après le verbe, cf. n° 1193, où il n'y a pas d'équivoque possible”.

Λαφ<ά>εια Τυρανίς⁵⁴.

27. *Manumissie* privind eliberarea unei slave de neam bastarn. LO/LD: Delphi. D: 160/59 a.Chr. Ed: SGDI 1754 (cf. GRAKOV 1939: Nr. 88; COJOCARU 2004a: 371, Nr. 28; AVRAM 2013: Nr. 447).

Ἄρχοντος Ἀνδρονίκου μηνὸς Ποιτροπίου, ἐ[π]ι τοῖσδε ἀπέδοτο Καλλικλῆς Τίμωνος τῶι Απόλλωνι τῶι Πυθίωι σῶμα | γυναικεῖον αἰ ὄνομα Ἀριστῶ τὸ γένος Βαστάρναν, ἀργυρίου |⁴ μνᾶν τριῶν. βεβαιωτῆρ κατὰ τοὺς νόμους· Τ[ί]μων Καλλι|κλέος κατενεγκάτω δὲ Ἀριστῶ ἢ Πλειστός [ύπ]ερ Ἀριστῶ | ἐν τὸν ἔρανον τὸν Βακχίου ἐπὶ τὸ Καλλικλέος ὄνομα ἀργυρίου τρία ἡμιμναῖα ἐν ἐτέοις τρείσι· ἄρχει ἅ καταβολ[ᾶ] |⁸ ἐν τῶι Ἑρακλείωι μηνὶ τῶι ἐπὶ Ἀνδρονίκου. [π]αραμεινάτω | δὲ Ἀ[ρ]ιστῶ [π]αρά Καλλικλῆ ἀνεγκλ[ή]τως ποιοῦσα | τὸ ποτιτασσόμενον πᾶν τὸ δυνατόν, ἄχρι [κα] κατενέγκη τὰ τρία ἡμιμναῖα· ἐπεὶ δὲ κα κατενέγκη, ἐλευθέρα |¹² ἔστω καὶ ἀνέφατος. μάρτυροι· οἱ ἱερεῖς Ἀμύντας, | Ταραντίνος, ἰδιώται Κ[α]λλίμαχος Βαβύλου, Ἀστό|ξενος, Εὐδοκος, | Ξεν[ο]κράτης⁵⁵.

28. *Manumissie* privind eliberarea unui sclav de neam bastarn. LO/LD: Delphi. D: 144/143 a.Chr. Ed: SGDI 2196 (cf. GRAKOV 1939: Nr. 89; COJOCARU 2004a: 378, Nr. 149; AVRAM 2013: Nr. 448).

Ἄρχοντος Δαμοστράτου, [μην]ὸς | Θευξενίου, βουλευόντων τὰν δευτέραν ἐξά|μνηον Ἀθάμβου τοῦ Ἄβρομάχου, Γλαύκου τοῦ Ξένω|⁴νος, γραμματεύοντος Σωξένου τοῦ Ἑχεφύλου, ἐπὶ τοῖσδε | ἀπέδοτο Φίλιστος, συνευδοκέοντος καὶ τοῦ υἱοῦ αὐ|τοῦ Εὐαγγ[έλου], τῶι Απόλλωνι τῶι Πυθίωι σῶμα ἀνδρεῖ|ον ὦι ὄν[ομα] Πυρρίας, τὸ γένος Βαστάρνας ἐπ' ἐλευθερία, |⁸ τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν τεσσάρων καὶ τὰν τιμᾶν ἔχει πᾶσαν, καθὼς ἐπίστευσε Πυρρίας τῶι θεῶι τὰν ὠνάν ἐφ' ὧτε ἐλεύθε|ρος εἴμεν καὶ ἀνέφατος ἀπὸ πάντων τὸν πάντα βίον, ποιέων | ὅ κα θελήη καὶ ἀποτρέχων οἷς κα θελήη. βεβαιωτῆρ κατὰ |¹² τοὺς νόμους τᾶς πόλιος· Καλλιᾶδης Καλλιδάμου. εἰ δὲ | τις ἄπτοιτο ἐπὶ καταδουλισμῶι, βέβαιον παρεχόν|των τῶι θεῶι τὰν ὠνάν ὃ τε ἀποδόμενος Φίλιστος καὶ ὁ βε|βαιωτῆρ Καλλιᾶδης. εἰ δὲ μὴ παρέχον βέβαιον τῶι θεῶι |¹⁶ τὰν ὠνάν, πράκτιμοι ἐόντων κατὰ τὸν νόμον τᾶς πόλιος· | ὁμοίως δὲ καὶ οἱ παρατυγχάνοντες κύριοι ἐόντων | συλέοντες Πυρρίαν ὡς ἐλεύθερον ἐόντα, ἀζάμιοι ἐόν|τες καὶ ἀνυπόδιοι πάσας δίκας καὶ ζαμίας. μάρτυροι· |²⁰ τοῖ ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος Πραξίας, Ἀνδρόνικος καὶ οἱ ἄρχοντες Ἀθαμβος, Γλαῦκος, Σώξενος καὶ ἰδιώται Ναυ|κράτης, Ἄσμων, Ταραντίνος, Πρῶθυμος, Τιμόκριτος.

29. Inscripție funerară pentru mercenari (între care unul din Tyras și un scit). LO/LD: Iasos. D: cca. 150 a.Chr. Ed: I.Iasos 408 (cf. COJOCARU 2004a: 373, Nr. 70; AVRAM 2013: Nr. 3071, 3072, 3185; BE 1964, 473; SEG 18, 450).

Δαιμόνων ἀγαθῶν | Δωρίωνος τοῦ Δωρίωνος {τ} | Γλαυκίου τοῦ Ἐπαινέτου |⁴ Ἐπαινέτου τοῦ Γλαυκίου | Λυσιμάχου τοῦ Ἰάσονος | Ρόδωνος τοῦ Ἐπαινέτου | Ἀντιοχέων· Εὐφρονος τοῦ Ὀρθίου[υ] |⁸ Ἀγαθοβούλου τοῦ Εὐφρονος | Γαλατῶν· Σαραπίωνος το[υ] | Δημητρίου Μήδου· | [Κ]τησίου τοῦ Ἀπολλω|¹²[ν]ίου Βιζώνιτου· Ἐρμίου | [τ]οῦ Διονυσίου Τυρανοῦ· | Ὑβρίστου τοῦ Διονυσίου | Κίλικος· Κέρδωνος τοῦ |¹⁶ Ἐρμῶνος Σκύθου· Ἐρμίου | τοῦ Δημητρίου Σινωπέως· | Κέρδωνος τοῦ Ἀντιπάτρου | Ἀραδίου· Ἑρακλείδου τοῦ Ζη|²⁰νοδότου Σιδωνίου⁵⁶.

⁵⁴ Antroponimul este un *hapax* raportat la întreg arealul pontic (LGPN IV, p. 208). Probabil, avem a face cu o sclavă îmbarcată pentru a fi vândută în portul de la limanul Nistrului.

⁵⁵ Cf. SGDI, p. 231: „In welchem Verhältnisse Πλειστός zur Ἀριστῶ stand (ob Sohn?), ist nicht zu erraten; offenbar ist er derjenige gewesen, der für die Hälfte des Lösegeldes bei der Vorschusskasse des Βάκχιος gut sagte”. Atrage atenția data timpurie la care bastarnii erau deja furnizori de sclavi.

⁵⁶ Jeanne și Louis Robert considerau că avem a face cu un „tombeau d'une association funéraire, mètèques dans la population commerciale d'Iasos” (BE 1964, 473; cf. ROBERT 1959: 179-180 = OMS V, p. 209-210). Privitor la străinii atestați la Iasos în secolul II a.Chr., vezi și DELRIEUX 2001. În acest context interesează menționarea unui cetățean din Tyras (r. 12-13), mai ales dacă ținem cont de faptul că *epigraphia interna* oferă mult prea puține informații referitoare la relațiile externe ale orașului în epoca ellenistică. În cazul lui Κέρδωνος τοῦ Ἐρμῶνος (r. 15-16) apelativul Σκύθης pare să fie ethnicon și nu poreclă. Altfel, ne-am fi așteptat să apară menționată cetatea de origine. Cu atât mai interesante ne par numele și patronimicul grecești purtate de un «barbar» care, posibil, provenea dintr-o cetate grecească nord-pontică, fără a avea

30. Inscricție funerară pentru mai mulți sclavi, între care histrieni și maeoți. LO/LD: Rheneia. D: sf. s. II – înc. s. I a.Chr. Ed: EAD 30, 418 (cf. IG IX 1² 4, 1778; KLAFENBACH 1964: 16-17, Nr. 28; COJOCARU 2004a: 372, Nr. 53; 374, Nr. 87; 375, Nr. 98; 376, Nr. 128; AVRAM 2013: Nr. 2143, 2144, 2494-2497, 2541; BE 1965, 61; SEG 23, 381)⁵⁷.
 Ἰσίδωρε Μαιῶτα, Δαμᾶ Μαιῶτα, | Ἰσίδωρε Ἀπαμεῦ, Βίθυ Ἰστρία<ν>έ, | Καλλιόπη Ὀδησοῖτι, Ὀμόνοια, |⁴
 Ἐρμόλαε Ῥωσεῦ, | Ἀντίπατρε Μαζακηνέ, | Ἀσκληπιάδη Σιδηῖτα, | Ἀπολλωνίδη Μαρισηνέ, |⁸ Νικηφόρε
 Ἰοπεῖτα, | Μενέλαε Μαραθηνέ, | Ποσῆ Μαραθηνέ, | Ἡρακλεῖδ<η> Μαιῶτα, |¹² Νικία Μαιῶτα, | Ἀμμωνία
 Κυρηναία | καὶ θυγάτ<η>ρ Ἀπολλωνία, | Νικήρατε Ἀπαμεῦ, |¹⁶ Λαοδίκη Ἀπάμισα, | Δάμων Μύνδιε, | Ζαῖδε
 Ναβαταῖε, | Δαμᾶ Ἰστριανέ, |²⁰ οἱ Πρωτάρχου χρηστοὶ | χαίρετε.
31. Inscricție funerară. LO/LD: Aveia/Fossa (Italia). D: 70-31 a.Chr. Ed: EDCS-14804665 (cf. CIL IX 3639; I² 1813; ILLRP 953; IDRE I 110).
 Q(uintus) Salvidenus (mulieris) l(ibertus) | Geta | Salvidena (mulieris) l(iberta) |⁴ Palaestra | nisi quorum
 nomina | ins(crupta) s(unt) inferetur nemo⁵⁸.
32. Elogiul lui M. Vinicius. LO/LD: Tusculum/Frascati (Italia). D: 12-11 a.Chr. (?) Ed: STROBEL 2019: 254, n. 410 (cf. STROBEL 2018; ILS 8965; InscrIt XIII 3, 91; IDRE I 102; AE 1895, 122; 1905, 14; 1934, 128; EDCS-16000516).

cetățenia polis-ului respectiv. De reținut și observațiile formulate de BEAN, COOK 1957: 105-106: „All the defunct are foreigners; we should suppose them to be the casualties among a force of mercenaries who at some period fought in the interests of Iasus. They are drawn from a wide area, extending from Scythia to Palestine and eastwards to Media; Greece and the West are not represented. Galatians, Scythians, Medes, and Cilicians are all familiar in the Hellenistic armies; their Greek names are also normal at this period. More unusual are the men from Bizone and Tyras and the Black Sea. Bizone is very rarely mentioned; almost all that is known of it is that it was swallowed up by an earthquake before the time of Augustus. The present inscription affords a rather indefinite *terminus post quem* for its destruction. Tyras at Akerman is better known, but its citizens are seldom mentioned beyond the immediate vicinity of the city. What event in the history of Iasus is reflected in this inscription we see no means of determining. A date about 200 B.C. would suit the style of the script; this was a troubled time for Iasus, which was occupied first by Philip V, then by Antiochus III, but it seems hardly profitable to speculate on the identity of the army to which our mercenaries may have belonged”. Între cei doi sclavi îmbarcați la Histria, primul menționat în inscripție poartă un nume tragic extrem de răspândit – pentru ocurențe vezi DANA 2014: 40-58, s.v. *Bithys* etc.

⁵⁷ Observații pertinente asupra documentului formula încă PIPPIDI 1966, care atrăgea atenția că în cazul lui Βίθυ Ἰστρία<ν>έ (r. 2) și Δαμᾶ Ἰστριανέ (r. 19) nu este vorba de histrieni propriu ziși, ci de băștinași din Dobrogea cumpărați pe piața din Histria. Reținem concluzia de la p. 235: „Astfel, modestul epitaf din Zante vine să rupă tăcerea izvoarelor în legătură cu un aspect din cele mai însemnate ale vieții din cetățile dobrogene spre sfârșitul epocii elenistice: exportul de localnici spre piețele de sclavi din Sudul egeean, prin mijlocirea negustorilor din Istros sau din celelalte cetăți de pe litoralul românesc al Mării Negre”. Cf. AVRAM 2007: 244: „If the «Maiotai» of the inscription from Rheneia are to be taken as any kind of Scythians, Sarmatians, Kolchians, etc. who only had in common that they had been sold in the area of the Maiotis, it would be easier to understand why in the later periods we have so few Scythians”.

⁵⁸ Aici și în continuare, cognomenul *Geta*, cel mai probabil, face trimitere la originea etnică, fiind vorba de un fost sclav get și nu geto-dac (astfel IDRE I 68, p. 93-94 *et passim*), eventual originar dintr-o zonă rămasă *extra fines Imperii*, cum era în bună măsură spațiul est-carpatic inclusiv după crearea provinciei Dacia. DANA 2014: s.v. *Geta*, 189, consideră că acest cognomen purtat de sclavi și liberti în inscripții latine s-ar explica prin popularitatea literară a numelui (cf. DANA 2001-2003: 101: „Pour les esclaves il peut, en plus, s’agir d’une mode onomastique”). Poate fi o ipoteză de lucru, care mai rămâne să fie demonstrată pentru a face caducă o posibilă trimitere la originea etnică inclusiv în primele secole p.Chr. Precizarea *natione Geta*, ca identitate mai degrabă asumată decât atribuită, în inscripții funerare descoperite în Britannia și Hispania (CE 58, 65) ni se pare cât se poate de sugestivă pentru perpetuarea cel puțin a conștiinței unei identități etnice distincte de cea dacică până târziu în epoca imperială. Altfel, există bineînțeles și inscripții metrice în care asocierea cu geții se datorează unui topos literar, ca de exemplu în distihul elegiac păstrat parțial pe un bloc de calcar încastrat în zidul unei ferme din apropiere de Artena, la sud de drumul principal spre Colleferro (KAJAVA 1996: 95; sf. sec. II p.Chr.) – *Quiſ putet adsiduūq̄ inter florere pru[inas | poma et] p̄rpetuas nives Getarum* (Cine ar crede că pomii fructiferi sunt în floare în mijlocul nesfârșitei brume și a zăpezii permanente a pământului geților?). A se compara cu textul ininteligibil din IDRE I 86 (care nu are nici o legătură cu istoria Daciei în inscripții externe), unde – este adevărat – autorul încă nu putea ține cont de KAJAVA 1996.

- [Marcus Vini]cius [P(ubli) f(ilius) co(n)s(ul) | proco(n)s(ul) XV] vir s(acris) f(aciundis) [q(uaestor) prae(tor) | legat(us) pro] pr(aetore) Augusti Caesaris in [Illyrico |⁴ primus t]rans flumen Danivium (sic!) [progressus | Apuloru]m et Basternarum⁵⁹ exer[citum in acie | fudit fu]gavitque Cotinos O[sos - - (cca. 12) - - - | - - - (cca. 8) - - -]s et Anarti[os in dicionem p(opuli) R(omani) rededit⁶⁰ |⁸ leg(at)us] pro pr(aetore) A]ugusti [Caesaris in Germania - - -].
33. Inscriptie funerară. LO/LD: Roma. D: 1-50 p.Chr. Ed: EDCS-15100575 (cf. CIL VI 12883; X 1089; XI 27; IMCCatania 426; IDRE I 75; AE 1992, 92).
C(aius) Avidius | C(ai) l(ibertus) | Geta.
C(aius) Avidius | C(ai) l(ibertus) | Eugamus |⁴ sibi et patro[no].
34. *Res gestae Divi Augusti* (Faptele divinului Augustus). LO/LD: Ankyra/Ankara. Data: 14 p.Chr. Ed. IGR III 159 (cf. CIL III, p. 774; MITCHELL, FRENCH 2012: Nr. 1; EDCS-20200013; AE 2007, 36; 2007, 37; 2009, 35; 2013, 4-5; 2014, 10)61.
V.50: Nostram am[icitiam petierunt] | per legat[os Bas]tarn[ae Scythae]que et Sarmatarum q[ui sunt citra flu]men | Tanaim [et u]ltra reg[es, Alba]norumque rex et Hiber[orum et Medorum].
XVI.19-22: Τὴν ἡμετέραν φιλίαν ἤξιωσαν | διὰ πρέσβεων Βαστάρναι καὶ Σκόθαι καὶ Σαρμα[τῶν] οἱ ἐπιτάδε ὄντες τοῦ Ταναΐδος ποταμοῦ καὶ | οἱ πέραν δὲ βασιλεῖς, καὶ Ἀλβανῶν δὲ καὶ Ἴβήρων | καὶ Μήδων βασιλέες.
35. Inscriptie funerară. LO/LD: Roma. Data: 1-50 p.Chr. Ed. EDCS-19200037 (cf. CIL VI 5862; IDRE I 77).
L(ucius) Cornelius | Callistus.
L(ucius) Cornelius | Geta.
36. Inscriptie funerară. LO/LD: Roma. Data: sec. I p.Chr. Ed. EDCS-12600226 (cf. CIL VI 21168; IDRE I 76).
C(aius) Laudius | C(ai) l(ibertus) | Geta.
37. Inscriptie funerară. LO/LD: Roma. Data: sec. I p.Chr. Ed. EDCS-20600955 (cf. CIL VI 37695; IDRE I 78).
Peticia C(ai) l(iberta) | Chreste.
C(aius) Peticiu[s] | C(ai) l(ibertus) | Geta.
38. Inscriptie funerară pentru o histriancă. LO/LD: Rhodos. Data: sec. I p.Chr. Ed. SEG 39, 830 (cf. KONTORINI 1989: 113, Nr. 42; AVRAM 2013: Nr. 2145).
Α[θ]η[ν]αῖς | Ἰστριανή⁶².
39. Elogiul lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus. LO/LD: Tibur/Tivoli (Italia). Data: 74-79 p.Chr. Ed. EDCS-05801598 (CIL XIV 3608; ILS 986; InscrIt IV 1, 125; IDRE I 113; STROBEL 2019: 265, n. 435; AE 1956, 208; 1960, 162; 1974, 227; 1983, 139; 1994, 549; 1998, 405; 2006, 1223-1224; 2010, 8 & 67; 2015, 1208).
Ti(berio) Plautio M(arci) f(ilio) Ani(ensi) | Silvano Aeliano | pontif(ici) sodali Aug(ustali) |⁴ IIIvir(o) a(ere) a(rgento) a(uro) f(lando) f(eriundo) q(uaestori) Ti(beri) Caesaris | leg(ato) leg(ionis) V in Germania | pr(aetori) urb(ano) legat(o) et comiti Claud(i) | Caesaris in Brit[an]nia consuli |⁸ proco(n)s(uli) Asiae legat(o) pro praet(ore) Moesiae | in qua plura quam centum mil[ia] | ex numero Transdanuvianor(um) | ad praestanda

⁵⁹ STROBEL 2019: 254, n. 410, admite ca posibilă restituire și [Dacoru]m et Basternarum.

⁶⁰ Sau in deditionem recepit (ibidem).

⁶¹ Dincolo de caracterul propagandistic al documentului, informațiile furnizate concordă cu ceea ce știm din alte surse – odată cu încheierea „Revoluției romane” și cu instaurarea a ceea ce a însemnat *pax Romana*, istoria ținuturilor nord-vest pontice (mai cu seamă cea a *apoikiilor* de pe litoral) poate fi gândită doar în consonanță cu cercul de interes și de influențe romane. Roma devine arbitrul de necontestat inclusiv pentru multe seminții „barbare”, ceea ce și explică soliile menționate de *Res gestae Divi Augusti*. Pentru un comentariu detaliat în limba română, vezi ZUGRAVU 2004. Cf. anterior DID II: 40-41.

⁶² În lipsa patronimicului, probabil este vorba de o sclavă îmbarcată la Histria în contextul comerțului cu sclavi.

tributa cum coniugib(us) |¹² *ac liberis et principibus aut regibus suis* | *transduxit motum orientem Sarmatar(um)* | *compressit quamvis parte(m) magna(m) exercitus* | *ad expeditionem in Armeniam misisset* |¹⁶ *ignotos ante aut infensos p(opulo) R(omano) reges signa* | *Romana adoraturos in ripam quam tuebatur* | *perduxit regibus Bastarnarum et* | *Rhoxolanorum filios Dacorum fratrum (sic!)*⁶³ |²⁰ *captos aut hostibus ereptos remisit ab* | *aliquis eorum o<b=P>sides accepit per quem pacem* | *provinciae et confirmavit et protulit* | *Scytharum quoque rege{m} a Cher<s=R>onensi* |²⁴ *quae est ultra Borustenen o<b=P>sidione summoto* | *primus ex ea provincia magno tritici modo* | *annonam p(opuli) R(omani) adlevavit hunc legatum in* | *{in} Hispaniam ad praefectur(am) urbis remissum* |²⁸ *senatus in praefectura triumphalibus* | *ornamentis honoravit auctore Imp(eratore)* | *Caesare Augusto Vespasiano verbis ex* | *oratione eius q(uae) i(nfra) s(cripta) s(unt)* |³² *Moesiae ita praefuit ut non debuerit in* | *me differri honor triumphalium eius* | *ornamentorum nisi quod latior ei* | *contigit mora titulus praefecto urbis* |³⁶ *hunc in eadem praefectura urbis Imp(erator) Caesar* | *Aug(ustus) Vespasianus iterum co(n)s(ulem) fecit*⁶⁴.

40. Inscriptie onorifică. LO/LD: Argos (Achaia). Data: 98-102 p.Chr. Ed: DMIPERP 156 (cf. ILS 8863; IDRE II 369; AE 1905, 6; EDCS-31300115).

A(ύλοῦ) Πομπώνιον Γ(αιού) υἰὸν | Κυρίνα Αὐγουρεῖνον Τ(ίτου) Πρι|φέρνηιον Παῖτον, χειλίαρχον |⁴ λεγιῶνος ἰ Φρετηνσίας, ἔπα[ρ]|χον σπειρης α' χειλιάνδρου, τι|μηθέντα μετὰ τὴν κατὰ Γε|τῶν νείκην ὑπὸ αὐτοκράτορ|⁸ος Καίσαρος Νέρουα Τραιανοῦ | Σεβαστοῦ Γερμαν|κοῦ κόσμω ἀριστείω, οὐηξι|λῶ ἀργυρῶ και δόρατι καθαρῶ |¹² και στεφάνω τειχίηρι, ἐπίτρο|πον Σεβασ[τοῦ ἐ]παρχείας Ἀχα|ίας Μ(ἄρκος) Ἀντώνιος Ἀχαικὸς ἐ|κ τῶν ἰδίων ὑπερ τὴν πόλιν.

41. Inscriptie onorifică. LO/LD: Corint (Achaia). Data: 102 p.Chr. Ed: DMIPERP 157 (cf. Corinth VIII, 3, 134; IDRE II 368; EDCS-32001646).

[A(ulo) P]omp[onio] | C(ai) f(ilio) Quir(ina tribu) Augur(ino) [T(ito) Prifer]|nio Paeto, trib(uno) [mil(itum) leg(ionis) X] |⁴ Fretensis, praef(ecto) [coh(ortis) I milliariae, | p]raef(ecto) alae II Fl(aviae), [post victoriam Geticam | ab] Imp(eratore) Caesare Ne[rv]a Traiano Aug(usto) Germ(anico) | Dac(ico) doni]s mili[taribus vexillo] |⁸ argento hasta pura, corona murali | honorato, proc(uratori) Aug(usti) prov(inciae) Achaiae, M(arcus) Antonius Achaicus s.p.]f.c.

42. Testament pe un papirus. LO/LD: Arsinoe (Egipt). Data: 21 februarie 125 p.Chr. Ed. CPR VI 1, r. 18 & 25 (cf. DANA 2001-2003: 97).

[E]πίμαχος ὁ και Γέτας Δημητρίου.
Ἐπίμ[αχ]ος ὁ και Γέτας Δημητρίου.

43. Două cataloage de nume, printre τέκτονες. LO/LD: Tebtynis (Egipt). Data: sec. II p.Chr. Ed. SB XII 11157 col. II, r. 8 & XX 15024 col. III, r. 8 (cf. DANA 2001-2003: 97-98).

Πενειθης Γέτου τοῦ Πενειθη μη(τρὸς) Ταορσενουφεως.
Πενειθης Γέτου τοῦ Πενειθη μη(τρὸς) Ταορσενουφεως⁶⁵.

44. Inscriptie funerară. LO/LD: Ostia/Fiumicino (Italia). Data: 117-161 p.Chr. Ed. EDCS-11900907 (cf. CIL XIV 5132; IPOstie A 249; ISIS 238; HELTTULA 1995: 242; IDRE I 100; AE 1981, 170).

D(is) M(anibus). | M(arcus) Suavius Geta et | M(arcus) Suavius Fortunatus |⁴ fecerunt M(arci) Suavio Gete et | Aristie Fortunae parenti|bus benemerentibus et Sua|viae Vitalie et Suaviae Fortun|⁸ate et Suaviae Urbane

⁶³ Pentru *fratrem* sau *fratres*.

⁶⁴ Pentru un comentariu mai recent, vezi SARNOWSKI 2006; cf. PETOLESCU 2010: 79-81; STROBEL 2019: 265-267. Din literatura mai veche relevantă să ne fie permis a cita aici doar DID I: 309-313; PIPPIDI 1967: 287-328; DID II: 56-59; CONOLE, MILNS 1983.

⁶⁵ Reținem aici și concluzia la care ajungea DANA 2001-2003: 98: „On ignore encore pour quelle raison sept Gréco-Égyptiens étaient surnommés «le Dace/le Gète»”.

*sororibus | et libert(is) libertabusq(ue) post(erisque) eorum. | H(oc) m(onumentum) h(eredem) ex(terum) n(on) seq(uetur)*⁶⁶.

45. Inscricție funerară. LO/LD: Roma. Data: sec. II p.Chr. Ed. EDCS-12600686 (cf. CIL VI 21618; IDRE I 79).
Luciae Q(uinti) f(iliae) | Tertullae | Ti(berius) Claudius Geta |⁴ uxori | rarissimi | exempli.
46. Inscricție funerară. LO/LD: Roma. Data: cca. 180-200 p.Chr.⁶⁷ Ed. EDCS-18700061 (cf. CIL VI 8778; XI 156,23; IDRE I 68).
D(is) [M(anibus)] | Cestiae Magnae | qu(a)e vix(it) an(nos) XVIII |⁴ m(enses) IIII d(ies) XI. L(ucius) Aelius Geta | Aug(usti) lib(ertus) cubic(u)larius | coniugi b(ene) m(erenti) f(ecit).
47. Inscricție onorifică. LO/LD: Ephesus (Asia). Data: anterior 163 p.Chr.⁶⁸ Ed. EDCS-27800842 (cf. CIL III 6076; III 12253; ILS 1095; IK 1543; 59, 127; IDRE II 375).
Splendidissimae | civitatis Ephesiorum | τῆς πρώτης καὶ μεγίστης |⁴ μητροπόλεως τῆς Ἀσίας | καὶ β' νεωκόρου (sic) τῶν Σεβαστῶν | A(ulum) Iunium P(ubli) f(ilium) Fabia | Pastorem L(ucium) Caesennium |⁸ Sospitem leg(atum) pr(o) pr(aetore) provinciae | Asiae praetorem designatum tr(ibunum) | pleb(is) quaestorem Aug(usti) tribunum | militum leg(ionis) XIII Geminae trium|¹²virum aere argento auro flando | feriundo sev<um=O> turmae equitum | Romanorum rarissim<um=O> vir<um=O> | Sex(tus) Iunius Philetus |¹⁶ et M(arcus) Antonius Carpus | honoris causa | h(onoris) c(ausa).
48. Inscricție funerară. LO/LD: Tibur/Tivoli (Italia). Data: sec. II p.Chr. Ed. EDCS-05801715 (cf. CIL XIV 3717; InscrIt IV 1, 257; IDRE I 116).
D(is) M(anibus) | T(iti) Aeli Aug(usti) l(iberti) | Getae, Aelia Lais |⁴ coniux{s} et Aelia A|thenais et Hygia f(iliae) parenti | dulcissimo.
49. Inscricție funerară. LO/LD: Tropaeum Traiani/Adamclisi. Data: 170 p.Chr. Ed. EDCS-31300285 (cf. CIL III 14214/12; ILS 8501; CCET IV 3; IDRE II 336; CONRAD 2004: Nr. 269; IScM IV 50; AE 1901, 49).
D(is) M(anibus) | Daizi Co|mozoi vi|⁴xit an(nos) L inter|fectus a Cas|tabocis Iu|stus et Val(ens?) pa|⁸tri b(ene) m(erenti) posu|erunt.
50. Inscricție funerară. LO/LD: Tropaeum Traiani/Adamclisi. Data: 170 p.Chr. Ed. EDCS-12800386 (cf. IDRE II 337; CONRAD 2004: Nr. 276; IScM IV 49; AE 1964, 252).
D(is) M(anibus) | L(ucius) Fufidi(u)s Luci|anus dec(urio) m(unicipii) d|⁴ceptus a Ca|staboc<i=O> Iu|ir(atu) suo cui meri|to titul(um) posu|⁸it Ulp(ia) Marcia | co(n)iu{x}{s}.
51. Inscricție funerară pentru Ziאים, soția regelui Pieporus. LO/LD: Roma. D: cca. 171-180 p.Chr. Ed. EDCS-18100612 (cf. CIL VI 1801; ILS 854; IDRE I 69).

⁶⁶ Privitor la particularitățile ortografice, vezi HELTTULA 1995: 242: „The stonecutter executing Thyl. A 240 quoted below knew perfectly well the correct spelling of the dative endings of the feminine *gentilicia*. The endings of the *cognomina* were more difficult, because there were so many different types of names, e.g. many Greek names (*Nice, Tyche, Onesime*, etc.) with nominatives and datives ending in -e. Notice that in this inscription the endings of the *gentilicia* are written correctly (except in *Aristie*, which is a Greek name!), while all the *cognomina* are written as they were pronounced”. A se compara cu textul pernicios din IDRE I 100, unde autorul (care face abstracție de HELTTULA 1995) se mulțumește în comentariu doar cu o alegație privind originea geto-dacă a lui *M. Suavius Geta*, cu trimitere la RUSSU 1980.

⁶⁷ Cf. WEAVER: 255, Nr. 1568: „Probably manumitted by L. Verus between 138 and 161, when he was L. Aelius Aurelius Commodus, prior to his becoming joint-Augustus with Marcus Aurelius (161-169), when he took the name L. Aurelius Augustus Verus. The inscription, however, would date from 161 or later, in a manner similar to that of the T. Aurelii Aug. lib. under Hadrian and Antoninus, noted above (...)”.

⁶⁸ 163 este anul consulatului lui *A. Iunius Pastor L. Caesennius Sospes*. Despre cariera acestuia, vezi PFLAUM 1954; cf. SYME 1977.

*D(is) M(anibus) | Ziai | Tiati fil(iae) | Dacae uxori | Piepori regis | Co{i}s{s}tobocensis | Natoporus et |⁸
Drilgisa aviae | cariss(imae) b(ene) m(erenti) fecer(unt)*⁶⁹.

52. Inscriptie funerară. LO/LD: Simitthus/Chemtou (Africa proconsularis). D: după 170 p.Chr. Ed: EDCS-25601008 (cf. CIL VIII 14667; IDRE II 432; AE 1978, 837; 1993, 1322)⁷⁰.

*[D(is)] M(anibus) s(acrum) | [... Sall]ustius C(ai) f(ilius) Q(uirina) For[[tun]atianus Costob|⁴[ius e]o⁷¹
quod inter Cos|[t]o[boc(os) n]utritus sit Cu|mierius.*

53. Inscriptie funerară. LO/LD: Simitthus/Chemtou (Africa proconsularis). D: după 170 p.Chr. Ed: EDCS-25200149 (cf. CIL VIII 25679; IDRE II 433).

D(is) M(anibus) s(acrum) | C(aius) Sallustius | Forensis |⁴ Dignianus | Costobius vi|xit annis X.

54. Inscriptie onorifică pentru L. Iulius Vehilius Gallus(?) Iulianus. LO/LD: Roma. Data: 188-190 p.Chr. Ed. CIL VI 41271 (cf. CIL VI 31856; ILS 1327; IDRE I 18)⁷².

*L(ucio) Iulio Veh[il]io Ga[llo(?)] | Iuliano pra[ef(ecto)] pr(aetorio) praef(ecto) | ann(onae) a rationib(us)
praef(ecto) c[lassis p]raet(oriae) Misenat(ium) pra[ef(ecto)] |⁴ classis praet(oriae) Raven[nat(is)
proc(uratori)] Aug(usti) et praep(osito) vexil[la]tion(ibus?) tempore belli [Germ(anici) II pr]oc(uratori)
Aug(usti) provinc(iae) | Lusit[aniae] et Vetto[niae proc(uratori) A]ug(usti) et praepos[it(o)] | vexillationis
per [Orientem(?)] proc(uratori) Aug(usti) |⁸ et praef(ecto) classis Po[n]ti[ca]e proc(uratori) Aug(usti) e]t
pra[ep(osito)] | vexillationis per Achaia[m] et Macedoniam | et in Hispanias adversus Castabocas et | Mauro[s]
rebelles praeposito vexillatio¹²nibus tempore belli Germanici et Sarmat(ici) | praef(ecto) alae Tampianae
praef(ecto) alae Her[culanae] trib(uno) cohort(is) primae Ulpiae Pan[noniorum] praef(ecto) cohort(is)
tertia August(ae) |¹⁶ Thracum donis militaribus donato ab Impe[ra]t[or]ibus Antonino et Vero ob victoriam*

⁶⁹ Literatura mai veche legată de costoboci ca neam «geto-dacic», în contextul unui comentariu oarecum confuz asupra acestei inscripții, este citată în IDRE I 69, p. 94-95. Vezi acum HGSOE 1, p. 118 (K. Strobel, B. Bleckmann): „Es ist zu betonen, dass die traditionelle Tendenz der rumänischen Forschung, alle Anrainer des römischen Dakiens einschließlich Kostoboken und Karpen, sofern nicht eindeutig als Teil der Przeworsk- oder Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur zu klassifizieren, für ein „dakisches Ethnos“ zu vereinnahmen und unter dem Begriff „Freie Daker“ zu subsumieren, einer Grundlage gänzlich entbehrt.“ Cf. STROBEL 2019: 169, 291-292, 295, cu observația de la p. 306, n. 535: „CIL 6, 1801 = ILS 854; Grabinschrift für Ziais, Tochter des Tiatus, Gattin des Pieporus rex Coisstobocensis, gesetzt von den Enkelkindern Natoporus und Drilgisa. Das Namensmaterial verbindet Elemente, die der thrakischen und der iranischen Dialektfamilie zuzuordnen sind.“ O repertoriere mai recentă a numelor propune DANA 2014: *s.v. Ziais* (p. 394), *s.v. Tiatus* (p. 365), *s.v. Piepor* (p. 271), *s.v. Natoporus* (p. 260), *s.v. Drilgisa* (p. 163). Pentru autor toate antroponimele ar fi dacice (ceea ce nu ar fi exclus, ținând cont și de atestările în alte contexte invocate), dar la etichetarea costobocilor ca o „population dace, au Nord-Est de la Dacie romain” (p. 271), acesta se mulțumește doar cu o trimitere la RUSSU 1959. Vezi acum POPA 2016, respectiv concluzia de la p. 139: „Sintetizând informațiile despre originea costobocilor ne vedem în situația să afirmăm, pe de o parte, că puținele surse pe care le are cercetarea la dispoziție nu permit o concluzie fermă despre faptul dacă costobocii au vorbit o limbă de origine tracică sau celtică. Pe de altă parte, considerăm drept foarte puțin credibile ipotezele despre originea slavă sau sarmatică a costobocilor”. Cf. p. 141-142: „Suprapunerea unei identități istorice atât de volatile din punct de vedere al surselor scrise cu un sistem de artefacte arheologice datat la modul general cu secolele I-III p.Chr.’ este după părerea mea una aventuroasă și ne-critică. Sunt foarte apropiat de convingerea că cercetătorii, care astăzi încă susțin identificarea întregii culturi Lipița cu tribul Costobocilor, sunt mișcați mai mult de patriotism sau pseudo-patriotism, decât de convingeri științifice, bazate pe o valorificare critică a surselor ce ne stau la dispoziție ca istorici.”

⁷⁰ Pentru o discuție detaliată asupra inscripției, vezi KOLENDO 1978; cf. IDRE II, p. 451-452.

⁷¹ Aici am acceptat restituirea propusă de KOLENDO 1978: 126. *Costob|⁴[oci]o*, preferată de ediții ulterioare – cum ar fi IDRE II 432 (fără nici o explicație) – nu numai că ar pune probleme în logica traducerii, dar nu ține seama nici de *Costobius*, din inscripția subsecventă.

⁷² Pentru un comentariu mai recent asupra inscripției, respectiv asupra carierei (*cursus honorum*) lui *L. Iulius Vehilius Gallus Iulianus*, vezi KŁODZIŃSKI 2020: 90-95. Din punctul nostru de interes, reținem lupta acestuia împotriva costobocilor care invadaseră Peninsula Balcanică în 170 p.Chr. – KŁODZIŃSKI 2020: 93, cu trimitere la literatura anterioară mai relevantă. Privitor la invazia costobocilor în Grecia, vezi și Paus. 10.34.5.

| [*belli Parthi*]ci item ab Antonino et | [*Commodo Augg(ustis) ob vi]ctor(iam) belli Germ[a]nic(i)*] |²⁰
[*secundi* - - -].

55. Inscricție onorifică în versuri pentru un hierofant al Demetrei eleusine, care a salvat obiectele sacre ale misterilor zeiței în timpul invaziei costoboce. LO/LD: Eleusis. Data: 191-193 p.Chr. Ed. I.Eleusis 515 (cf. IG II² 3639).

[Μ]νήμα τόδε ὑψιφανές Δη[ιοῦ]ς ἐτάριοιο δέδορκας | μυρίον ἐν σοφίῃ κῦδος ἐνεκαμένου, | ὅς τελετὰς ἀνέφηνε καὶ ὄργια πάννυχα μύσταις |⁴ Εὐμόλπου προχέων ἱμερόεσσαν ὄπα, | ὅς καὶ δυσμενέων μόθον οὐ τρέσεν, ἀλλ' ἐσάωσεν | ἄχραντα ἀρρήτων θέσμια Κεκροπίδαις. | ἅ μάκαρ, ὄν καὶ δῆμος ἐπεστεφάνωσε γεραίρων⁷³.

56. Inscricție onorifică în versuri pentru același hierofant. LO/LD: Eleusis. Data: 191-193 p.Chr. Ed. I.Eleusis 516, fr. a, r. 1-7 (cf. IG II² 3411).

Καὶ σοφίῃ κλεινὸν καὶ σεμνῶν φάντορα νυκτῶν | Δηοῦς καὶ Κούρης ἀγνὸν ὄρας πρόπολον, | ὅς ποτε Σαυροματῶν ἀλεείνων ἔργον ἄθεσμον |⁴ ὄργια καὶ ψυχὴν ἐξεσάωσε πάτρι, | καὶ τελετὰς ἀπέφηνε καὶ ἥρατο κῦδος ὅμοιον | Εὐμόλπω πινυτῶ καὶ Κελεῶ ζαθέωι, | Αὐσονίδ<ην τε ἐμύησεν ἀγακλυτὸν Ἄντωνῖνον>⁷⁴.

57. Inscricție funerară. LO/LD: Pola/Pula (Histria). D: 121-200 p.Chr. Ed: EDCS-04200032 (cf. CIL V 32; ILS 832; InscrIt X 1, 153).

P(ublio) Aelio Rasparag[a]no | regi Roxo[la]noru[m] | [u(xor)] v(iva) [f(ecit)].

58. Inscricție funerară. LO/LD: Pola/Pula (Histria). D: 121-200 p.Chr. Ed: EDCS-04200033 (cf. CIL V 33; ILS 853; InscrIt X 1, 154).

P(ublius) Aelius Peregrinus reg[is] | Sarmatarum Rasparagani | f(ilius) v(ivus) f(ecit) sibi et Attiae Q(uinti) f(iliae) Procillae lib(ertis) l[iber] |⁴ tabusq(ue) posterisq(ue) eorum.

59. Inscricție funerară. LO/LD: Barcino/Barcelona (Hispania). D: a doua jum. a s. II – s. III p.Chr. Ed: EDCS-11901841 (cf. IRC IV 172; AE 1966, 193; HEp 7, 1997, p. 87, nr. 222).

(© <https://edh.ub.uni-heidelberg.de/edh/foto/F020901>).

D(is) M(anibus) s(acrum) | C(aio) Hel(vio) Get|ae Karpes |⁴ vix(it) an(nos) | XXX d(ies) IIII⁷⁵.

⁷³ Dușmanii menționați ar fi sarmații costoboci. Hierofantul Iulios a reușit să apere de ei sanctuarul de la Eleusis.

⁷⁴ „Fapta nelegiuită a sarmaților” (Σαυροματῶν ... ἔργον ἄθεσμον) s-ar referi aici la distrugerile cauzate de costoboci, care au ocupat Eleusis în 170 p. Chr. – cf. I.Eleusis 494, r. 1-2 (171 p.Chr. sau puțin mai târziu): ἀρρήτων θησ[αυρὸν] ὤ – ὤ ὤ – ἐ]ς Ἀθήνας | μυστικὸν ἢ [γαγόμεν] ἐμ π[ολέμω]ι στυγερωῖ ([*Eu* ... *am dus*] *tezaurul mistic al secretelor la Atena în războiul odios*). Pentru identitatea hierofantului, vezi I.Eleusis 515; pentru costoboci ca trib sarmatic, vezi Plin. *NH* 6.7. „Prea slăvitul Antoninus” (ἀγακλυτὸν Ἄντωνῖνον) s-ar referi la Marcus Aurelius, dar, judecând după semnele de martelare din r. 7-8 (*damnatio memoriae*), în textul original ar fi fost menționat și Commodus.

⁷⁵ Cf. HEp 7, 1997, p. 87, Nr. 222: „El *cognomen* Geta y el etnónimo (?) Karpes son hápax en Hispania. No obstante, no se puede descartar una fórmula como *kar(issimo) pi(i)s(simo)*. Es la primera vez que aparece en Barcino la fórmula *D(is) M(anibus) s(acrum)*, lo que tal vez indique el origen foráneo del personaje de la inscripción”. În r. 3 al inscripției analogiile ar pleda pentru *kar(issimo)*, vezi e.g. CIL VI 16903, r. 9 (cf. IDRE I 70): *karissimo suo b(ene) m(erenti) fecit*. Atragem atenția și

60. Inscripție funerară. LO/LD: Durocornovium/Beverston (Britannia). D: s. II-III p.Chr. Ed: EDCS-07800375 (cf. RIB I 136; EE VII 840; IDRE I 199; ROBERTS 2012).
D(is) M(anibus) | Metti n|ation(e) |⁴ Geta | vixit ann(os) XXXV | h(eres) p(osuit)⁷⁶.
61. Inscripție onorifică pentru T. Aurelius Flavinus. LO/LD: Oescus/Gigen (Moesia inferior). Data: 218-230 p.Chr. Ed. EDCS-30200650 (cf. CIL III 14416; ILS 7178; ILBulg 18; IDRE II 320; AE 1961, 208; 1999, 1326; 2018, 1381).

(© [https://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?s_language=de&bild=\\$CIL_03_14416.jpg](https://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?s_language=de&bild=$CIL_03_14416.jpg)).

T(ito) Aurelio T(iti) fil(io) Papir(ia) | Flavino primipilari | et principi ordinis col(oniae) |⁴ Oesc(ensium) et buleutae civitatu[m] | Tyranorum Dionysiopol(itanorum) | Marcianopol(iatanorum) Tungroru[m] | et Aquincensium patron[o] |⁸ collegi(i) fabr(um) honorat(o) | a divo Magno Antonino | Aug(usto) HS L milia n(ummum) et XXV | gradum promotionis |¹² [ob] alacritatem virtu[tis] | [adv]ersus hostes C[arpos]⁷⁷ | [e]t res prospere Ty[rae ges]tas. Cl(audius) Nicom[edes] |¹⁶ buleuta civitatis [Tyra]norum amico dign[issimo]. | L(ocus) d(atu)s d(ecreto) d(ecurionum).

62. Inscripție onorifică păstrată fragmentar pe un altar de calcar. LO/LD: Oescus/ Gigen (Moesia inferior). Data: 218-230 p.Chr. Ed. EDCS-11301236 (cf. ILBulg 19; IDRE II 321; AE 1972, 548).

asupra spațiului pe piatră de după KAR. Doar că următoarele trei litere – cum se observă clar din fotografie (pe care am atașat-o aici în mod excepțional) – sunt PES și nu PIS, care ar fi permis restituirea *pi(i)s(simo)*. Ca atare, nu excludem o lectură KARPES, cum propun băncile de date online citate și cum apărea de altfel și în HEp 7, 1997, p. 87, Nr. 222. Dacă o atare lectură ar putea fi omologată și în măsura în care cognomenul *Geta* ar fi aici o aluzie la originea etnică a lui *Caius Helvius*, am avea un motiv pentru redeschiderea discuției legate de etnicitatea carpilor (nu în sensul identității cu «geto-dacii» sau cu «dicii liberi», ci privitor la o posibilă componentă genetică a acestora).

⁷⁶ În comentariul la EE VII 840 Mommsen considera doar că „servus Mettus is fuit Graecanice dictus Geta pro Daco”, deși s-ar fi impus și o minimă argumentație legată de „stilul grecesc” în inscripțiile latine din Britannia în epoca imperială. Prestigiul savantului german, exercitat în contextul unei „narațiuni despre originile unei națiuni, în circumstanțe politice și ideologice în schimbare” – despre care scriam în prima parte a acestui studiu (vezi nota 1) – a determinat, probabil, includerea acestei inscripții în IDRE I 199, unde autorul presupune că am avea a face cu un militar sau cu urmașul unui militar din cohorta *I Aelia Dacorum*. Cf. DANA 2001-2003: 88, care atrage atenția că, probabil, ar fi singura mențiune pentru *natione Geta* într-o inscripție latină. Pentru a altă atestare, într-o inscripție funerară descoperită în Hispania, vezi CE 67.

⁷⁷ Am preluat restituirea *[adv]ersus hostes C[arpos]* conform ediției ILBulg 18. Restituirea *[adv]ersus hostes Ge[ras]* (cum apare în bazele de date online EDCS-30200650 și <https://edh.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD028396>) nu credem că poate fi confirmată pe baza fotografiei, pe o reproducem aici cu focusarea atenției asupra r. 13. Iar *[adv]ersus hostes C[enmos]* (astfel IDRE II 320, cu trimitere la o sugestie a lui E. Birley) nu poate fi acordată credibil cu *res prospere Ty[rae ges]tas*, de care pare să fie strâns legată. Această legătură este confirmată de documentul următor, unde dușmanii (*hostes*) nici nu apar numiți. Pentru un comentariu mai recent asupra inscripției, vezi IVANTCHIK, SON 2002: 9-11. De altfel, încă R. Vulpe (DID II: 202, n. 115) încerca să acrediteze restituirea *Ce[nmos]*, cu trimitere la TUDOR 1960, care, având prilejul să revadă piatra la Sofia, ar fi observat după inițiala C un „colț de literă” care ar fi putut să aparțină unui E. Pe baza fotografiei, destul de clară în opinia noastră, după C nu se observă nimic, iar ținând cont de spațiul dintre litere, în spărtura pietrei este mult mai probabil să fi căzut hasta oblică a unui A (cf. CIL III 14416) decât cea verticală a unui E. Iar invocarea lipsei menționărilor literare despre un război împotriva carpilor în această perioadă ar putea fi, cel mult, un *argumentum e silentio*. Totodată, ne-am putea gândi nu neapărat la un război purtat de Caracalla, ci doar la o campanie la nordul Dunării de Jos în care se va fi distins *T. Aurelius Flavinus*. De altfel, nici despre acțiunile militare importante ale lui *T. Plautius Silvanus Aelianus* la nordul Dunării de Jos nu am fi știut nimic în absența inscripției de la Tibur (CE 39).

[- -] o[*b alac|ritat*]em virtu[*tis in | host*]es et res f[*eli*]⁴cite]r Tyrae ge[*stas*] | T(itus) Aurel(ius) Art[*emido*]*rus* Aug(ustalis) col(oniae) [Oesc(ensium)] | patrono op[*timo*]⁷⁸.

63. Inscricție funerară. LO/LD: Intercisa/Dunaujváros (Pannonia inferior). Data: 246-247 p.Chr. Ed. EDCS-09900592 (cf. SOPRONI 1963: 47; FITZ 1965; AE 1965, 223 = 1971, 326; RIU V 1155; IDRE II 286; RHP 321).

P(ublio) Ael(io) Proculino [e(gregiae) m(emoriae) v(iro) ... (centurioni)] | primo in coh(orte) (miliaria) [Hemes(enorum) trans]*lato* in leg(ionem) II Ad[iut(ricem) P(iam) F(idelem) exer]⁴cit(atori) eq(uitum) leg(ionis) s(upra) [s(criptae) (centurioni) coh(ortis) ... urb(anae) (centurioni)] | coh(ortis) VII praet(oriae) P(iae) V(indicis) [Phil(ippiana) bello] | Dacico deside[rato ad ca]stel(lum) Carporum [milit(avit) ann(os)] |⁸ XXVI P(ublius) Ael(ius) Procu[lus (centurio) coh(ortis) ei]usdem et Aure[lia ...] | a parentes fil[io suo ca]l[ri]ssimo et sib[il]i vivis |¹² et infelic[issimo] | filio posue[runt]⁷⁹.

64. Inscricție votivă pusă de G. Val(erius). LO/LD: Apulum (Alba Iulia). D: 247-248 p.Chr. Ed: EDCS-15800085 (cf. CIL III 1054; IDR III 5/1, 171).

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) | G(aius) Val(erius) | Sarapio |⁴ a Carpis | liberatus | pro salute | sua et su[or]um | v(oto) l(ibens) p(osuit).

65. Epigramă în cinstea lui Acholios, în contextul incursiunilor întreprinse de populațiile nord-pontice. LO/LD: Sardes. D: cca. 253-268 p.Chr. Ed: IGR IV 1510 (cf. GRAKOV 1939: Nr. 54).

Οὗτος ὁ τῆς Ἀσίας | ὑψαύχενα θῶκον | ὑπάρχων πυργώσας |⁴ καθαροῖς δόγμασιν | Ἀχόλιος, ᾧ βουλή, με|γάλων ἀγαθῶν χάριν, | εἰκόνα [ῆ]βαινήν στησαμένη, |⁸ εὐνομῆς μάρτυρα πιστοτάτην, ἥδ' ὅτι λα|[ι]νέων δαπέδων κρη|πίδα τορήσας | τευξε[ν] |¹² ἐλευθερίας ἐνναέ|ταις τέμενος⁸⁰.

66. Epigramă în cinstea proconsulului Asiei Mici Festus. LO/LD: Didyma. D: 287-293 p.Chr. Ed: I.Didyma 159 III, r. 1-4 (cf. GRAKOV 1939: Nr. 55).

Εἰμὶ μὲν Ἀπόλλωνος ὕδωρ, ναέταισι δὲ δῶρον, | δῶκέ με Χρυσολύρης ἐν Σκυθικῷ πολέμῳ | ἠνίκα δὴ περὶ νηὸν ἐπιβρεῖσαντος Ἄρηος |⁴ αὐτὸς ὁ Λητοῖδης σῶζεν εὐὸς ἰκέτας⁸¹.

67. Inscricție funerară pentru M. Aurelius Achaicus. LO/LD: Ager Iponobensis (ca. 6 km ab oppido Baena; Baetica/Hispania). D: s. III p.Chr. Ed: HEp 8, 2002, p. 46, nr. 146 (cf. CIL II²/5, 375).

Dis M(anibus) | M(arcus) Aur(elius) | Ac(h)aicu|⁴s + + + i f(ilius) nat(ione) | Geta | v(ixit) a(nnos) XXIII | me(n)s(em) I · p(ius) i(n) sui|⁸s E? h(ic) | s(itus) e(st) s(it) t(ibi) t(erra) l(evis) ⊂ E ⊃ ++ | *balus? f(ecit)*⁸².

⁷⁸ Personajul onorat pare să fie tot *T. Aurelius Flavinus*, vezi Nr. anterior.

⁷⁹ Privitor la *castellum Carporum* au fost exprimate mai multe opinii, iar localizarea acestuia rămâne subiect de discuție. În IDRE II 286, p. 296, autorul trece în revistă păreri anterioare, dar evită să se pronunțe în acest sens cât de cât convingător. Afirmatia „(...) au IIIe siècle l'appellation de Daces semble s'identifier à (ou comprendre aussi) celle de Carpes” rămâne de demonstrat pentru a depăși statutul unei simple ipoteze. Tot ipotetic am putea presupune pătrunderea trupelor romane în timpul „războiului dacic” (*bellum Dacicum*) purtat de Filip Arabul până la est/nord-est de Carpați, unde s-ar fi putut afla acel *castellum Carporum*. Cf. DID II: 240 (cu trimiteri la literatura anterioară): „Împăratul roman însă nu se mulțumi cu acest rezultat, ci îi incolți pe carpi în propriile lor teritorii, probabil în Carpații orientali”.

⁸⁰ Asupra persoanei lui Acholios, vezi PIR I, p. 5, Nr. 31. Este vorba de perioada atacurilor populațiilor nord-pontice asupra orașelor din Asia Mică.

⁸¹ Acest Festus ar putea fi una și aceeași persoană cu T. Flavius Festus, care mai apare menționat ca proconsul al Asiei în I.Didyma 89 și 90; cf. BLANCO-PÉREZ 2021: 116-117. Acesta ar fi construit o fântână comemorativă exact în locul în care, în timpul „războiului scitic” (cel mai probabil, o aluzie la invazia goșilor sau a unei coaliții de «barbari» nord-pontici condusă de aceștia în 262/3 p.Chr.), Apollon ar fi deschis un filon de apă, salvându-i de la moarte prin însetare pe cei care se adăposteau în templul din Didyma.

⁸² Cf. HEp 8, 2002, p. 46, Nr. 146 (A. Canto): „Por último, al final de la lín. 9 y en la 10 se halla el dedicante, cuya E inicial aparece invertida. El final del nombre en -balus coincidiría bien con la orígoque he propuesto para el difunto, pero no puedo concretarlo entero por falta de paralelos”. Pentru numele dedicantului noi nu excludem o restituire [Deci-/Dece-/Dice]balus; pentru atestări, vezi DANA 2014: 115-117.

68. Inscriptie funerară pentru o posibilă sclavă imbarcată la Histria. LO/LD: Cos. D: ep. imperială. Ed: PATON, HICKS 1891: 232, Nr. 364 (cf. AVRAM 2013: Nr. 2146).
Ἀφροδισία | Ἰστριανᾶ⁸³.
69. Inscriptie funerară. LO/LD: Termessos/Güllük Dağı (Pisidia). D: ep. imperială. Ed: TAM III.1, 381.
Γέτας Ἐρμαίου, ἀπελεύθε|ρος κα<ι> π(άροικος), τὴν θήκην ἑαυτῶ καὶ Ἀτ|ταλίδι, Πολέμωνος θυ(γατρί),
τῆ γυ(ναικί) αὐτοῦ, |⁴ καὶ Ἀρτεμει Ἐρ(μαίου), μητρι Ἀτταλίδος, | καὶ Ἀρτεμει καὶ Γέτα, τοῖς τέκνοις, |
μόνοις· ἕτερος δὲ ὁ πειράσας | <μ>ετ' αὐτοὺς ἐκτεῖσει τῆ πόλει | (δην.) γ⁸⁴.
70. Inscriptie funerară. LO/LD: Kotiaion/Ada Köy (Phrygia). D: inc. s. IV p.Chr. Ed: SEG 31, 1116 = AE 1981, 777 (cf. IDRE II 384; COLOMBO 2010).⁸⁵
Αὐρ(ήλιος) Γάιος β' ἰστρατ[εσάμε]νο<ς> ἰς λειγείωναν | πρῶντην Ἰταλ[ικὴν Μ]υσιατικῶν, ἐκ|λεχθεὶς ἰς
ὄγδ[όαν Αὐ]γούσταν Γερμ[⁴ανικίαν, ἐν ἐπ[αρχί]α Σκυθ(ία) κα<ι> Πανν(ονία) | Ἰοβία Σκυθικᾶ· τῆ[ρων,
ἰσ]τρατεσάμενος μα|θητῆς ἰππέων, εἶτα ἰππ[εὺς λανκ]ιάρις, ὀπτίων τριάρες, ὠπ<τί>ων [ὠρ]δινᾶτος,
π[ρίνκεψ(?)] ὀπτίων, ὠνπτίων δ|⁸ ἐ κομίτ(ων) ΟCΙΜΟCΟ το[ῦ κυρίο]υ λεγιῶνος Πρεῖμα<ς> Ἰο|βίας
Σκυθικῆς, τῆ[ν ἡγεμον]ίαν κυκλεύσας <Ἀσ>ίαν Κ|αρίαν [- - -] Ἰυδίαν Λυκαονίαν | Κιλικίαν [- - -
Φο]ινείκην Συρίαν Ἀρα|¹²βία<ν> Φα<λε>στί[ναν Αἴγυπτο]ν Ἀλεξανδρίαν | Ἰνδ[ί]αν [- - -] Μεσοποταμίαν
| Κα[ππαδοκίαν - - - Γ]αλατίαν Βειθυνίαν | Θρακ[ίαν - - -] Μυσίαν Καρ<π>ίαν |¹⁶ [- - - Σα]ρμαθίαν
τετράκις | Βιμινά[κιον - - -]ν Γουττίαν β' | Γερμα[νίαν - - - Δαρδ]ανίαν Δε(λ)ματίαν | Παννο[νίαν - - -]ίαν
Γαλλ<ί>αν Σπαν<ίαν> |²⁰ Μαύρε[τανίαν - - - εἶ]τα προκόψας | καὶ ταῦ[τα - - -]γήσας ἤλυθον | εἰς πατρ[ίδα
γαίαν Πεσσι]νονουτίων | ἔνδ' ἦν τεθρ[εμμένος, ἐν κώ]μη Κοτιαέων |²⁴ κατὰ μένων [- - -] Μακεδονίας |
ἐπιθίς Ἰουλι[- - - Ἀρε]σκοῦση τῆ ἑαυ|τοῦ γλυκυτ[άτη γυναικί ἁ]νέστησα τὴν στ[ήλην ἐ]κ τῶν ἰδίων αὐτοῦ
καμά|²⁸των μ[νήμη]ς χάριν, ἕως τῆς | [ἁ]να[στάσε]ως χα<ι>ρετε πά|[ντες]. {vac.}.
71. Inscriptie onorifică. LO/LD: Horrea/Ain Roua[Rua] (Mauretania Caesariensis). Data: 319 p.Chr. Ed. EDCS-24400433 (cf. CIL VIII 8412; ILS 696)⁸⁶.
*Imp(eratori) Caes(ari) Flavi|o Constantino | Maximo Pio Felici In|⁴victo Aug(usto) pont(ifici) m(aximo)
Ger(manico) | maximo III Sarm(atico) max(imo) | Brit(annico) max(imo) Ca<r=P>p(ico) max(imo)
Arab(ico) | max(imo) Med(ico) max(imo) Arm(eniaco) |⁸ max(imo) Goth(ico) m(aximo) trib(unicia)
po|test(ate) XIII imp(eratori) XIII con|sul(i) IIII patri patriae | proconsuli |¹² Flavius Terentianus v(ir)
p(erfectissimus) praeses | provinciae Mau|retaniae Sitif(ensis) |¹⁶ numini maies|tatique eius sem|per
dicatissimi|mus.*

⁸³ Absența patronimicului ne-ar permite să presupunem o «barbară» din *Hinterland* imbarcată la Histria în contextul comerțului cu sclavi.

⁸⁴ Γέτας Ἐρμαίου, respectiv Γέτας Γέτου, sunt catalogați și de DANA 2001-2003: 91-92 (cf. DANA 2014: 188).

⁸⁵ Despre cariera militară a lui Aurelius Gaius, vezi mai recent WILKINSON 2012.

⁸⁶ Vezi și BICHR 1973: 153.

BIBLIOGRAFIE⁸⁷

ABREVIERI

- CPR VI 1 *Corpus Papyrorum Raineri*, vol. VI,1: H. Harrauer, S.M.E. van Lith (ed.), *Griechische Texte III, Teil 1*, Viena, 1978.
- CRFB R2 L. Grumeza et al., *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Rumänien Band 2. Kreis Vaslui*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2022.
- EDCS *Epigraphik-Datenbank Claus/Slaby* (https://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=en&p_belegstelle=CIL+06%2C+31856&r_sortierung=Belegstelle).
- DID I, II *Din Istoria Dobrogei*, vol. I. (D. M. Pippidi, D. Berciu), *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană* (1965), vol. II (R. Vulpe, I. Barnea), *Romanii la Dunărea de Jos* (1968), Ed. Academiei R.P.R., București.
- DMIPERP *Database of Military Inscriptions and Papyri of Early Roman Palestine* (<https://armyofromanpalestine.com/0157-2>).
- HGSOE 1 F. Mitthof, P. Schreiner, O. J. Schmitt (ed.), *Handbuch zur Geschichte Südosteuropas*. Bd. 1: *Herrschaft und Politik in Südosteuropa von der römischen Antike bis 1300*, De Gruyter Oldenbourg, Berlin-München-Boston, 2019.
- IRAIMK *Izvestiya Rossiyskoy Akademii Istorii Material'noy Kul'tury*, Peterburg [Leningrad].
- LGPN IV P. M. Fraser, E. Matthews (ed.), *A Lexicon of Greek Personal Names*. IV: *Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea*, Clarendon Press, Oxford, 2005.
- MAIET *Materialy po arkhologii, istorii i etnografii Tavrii*, Simferopol.
- OMS V L. Robert, *Opera minora selecta*, vol. V: *Épigraphie et antiquités Grecques*, Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1989.
- *
- AMANDRY 1942-1943 Amandry, P., *Actes d'affranchissement delphiques*, in: BCH, 66-67, 68-83.
- ANGHEL 1999-2000 Anghel, S., *Euergetai in the Greek Cities in the Black Sea during the Hellenistic Age*, in: MarNero 4, 89-113.
- ARVANITOPOULOS 1947 Αρβανιτοπουλος, Α. Σ., *Θεσσαλικά Μνημεία. Περιγραφή των εν τω Μουσείω Βόλου Γραπτών Στηλών Δημητριάδος-Παγασών*, in: Polemon, 3, 1-16.
- AVRAM 2015-2016 Avram, A., *Notes épigraphiques (V)*, in: Pontica, 48-49, 429-437.
- AVRAM 2015 Avram, A., *Les premiers peuples germaniques sur le Bas Danube. Autour du décret SEG, 52, 754*, in: *Studi ellenistici*, 29, Roma, 27-76.
- AVRAM 2013 Avram, A., *Prosopographia Ponti Euxini externa*, Peeters Publishers, Leuven.

⁸⁷ Trimiterile la reviste urmează convențiile stabilite de *L'Année Philologique* (http://www.archeo.ens.fr/IMG/pdf/annee_philologique_abrev_revues.pdf – ultima accesare 09.03.2022); pentru cele care nu se regădesc aici am apelat la lista propusă de *DAI* (https://www.dainst.org/documents/10180/70593/02_Liste-Abk%C3%BCr_zungen_quer.pdf/2c74093b-c8b6-4c6a-8af1-17a155109505 – ultima accesare 09.03.2022).

- AVRAM 2007 Avram, A., *Some Thoughts about the Black Sea and the Slave Trade before the Roman Domination (6th - 1st Centuries BC)*, in: Gabrielsen, V., Lund, V. (eds.), *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, Aarhus University Press, Aarhus, 239-254.
- AVRAM 2005 Avram, A., *La défense des cités en mer Noire à la basse époque hellénistique*, in: Fröhlich, P., Müller, C. (eds.), *Citoyenneté et participation à la basse époque hellénistique*, Librairie Droz, Geneva, 163-184.
- AVRAM 2000 Avram, A., *Wohltäter des Volkes (εὐεργέται τοῦ δήμου) in den pontischen Städten der späthellenistischen Zeit*, in: Dreher, M. (ed.), *Bürgersinn und staatliche Macht in Antike und Gegenwart. Festschrift Wolfgang Schuller zum 65. Geburtstag*, UKV Universitätsverlag, Konstanz, 151-170.
- BAILLET 1920-1926 Baillet, J., *Inscriptions grecques et latines des tombeaux des rois ou Syringes à Thèbes*, L'Institut français d'archéologie orientale, Cairo.
- BĂLTĂC *et al.* 2015 Băltăc, A., Știrbulescu, C., Ștefan, A., în colaborare cu Apostol, V., *Catalogul colecției lapidarium*, vol. I. *Piese greco-romane*, Muzeul Național de Istorie a României, Ed. Conphis, București.
- BARBULESCU, BUZOIANU 2014 Bărbulescu, M., Buzoianu, L., *L'espace ouest-pontique sous l'empereur Tibère à la lumière d'un décret inédit découvert en Dobroudja*, in: Cojocaru, V. *et al.* (eds.), *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 415-434. (în col. „Pontica et Mediterranea”, III).
- BEAN, COOK 1957 Bean, G. E., Cook, J. M., *The Carian Coast III*, in: ABSA, 52, 58-146.
- BICHIR 1973 Bichir, Gh., *Cultura Carpică*, Ed. Academiei R.S.R., București.
- BLANCO-PÉREZ 2021 Blanco-Pérez, A., *Western Asia Minor and its Epigraphic Sources under the Tetrarchy: The End of a Habit?* in: *Historia*, 70/1, 116-132.
- BRECCIA 1911 Breccia, E., *Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée d'Alexandrie. Iscrizioni greche e latine*, L'Institut français d'archéologie orientale, Cairo.
- BROWN 1957 Brown, B. R., *Ptolemaic Paintings and Mosaics and the Alexandrian Style*, Archaeological Institute of America, Cambridge, MA.
- CHANIOTIS 2017 Chaniotis, A., *Political culture in the cities of the Northern Black Sea region in the “Long Hellenistic Age” (The epigraphic evidence)*, in: Kozlovskaya, V. (ed.), *The Northern Black Sea in Antiquity: Networks, connectivity, and cultural interactions*, Cambridge University Press, Cambridge, 141-166.
- COJOCARU 2022 Cojocaru, V., *Spațiul est-carpatic în secolele II a. Chr. – IV p. Chr.: între tradiția antică și interpretările moderne. I. Tradiția antică (sursele literare)*, in: Zahariuc, P. *et al.* (ed.), *Volum omagial închinat profesorului Alexandru-Florin Platon*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 77-95.
- COJOCARU 2021 Cojocaru, V., *'Arrow-Money' and 'Scythian' Coins as Medium of Exchanges between Money and Prestige Economy in the North-Western Black Sea Area*, in: *ArhMold*, 44, 29-47.
- COJOCARU 2016 Cojocaru, V., *Instituția proxeniei în spațiul pontic / Die Proxenie im Schwarzmeerraum*, Ed. Mega, Cluj-Napoca (în col. „Pontica et Mediterranea”, V).

- COJOCARU 2013 Cojocaru, V., *Relațiile interpontice ale orașelor grecești de la nordul Mării Negre și contactele acestora cu barbarii din hinterland pe baza izvoarelor epigrafice*, in: Panait Birzescu, F. et al. (ed.), *Poleis în Marea Neagră: relații interpontice și producții locale*, Ed. Humanitas, București, 87-142.
- COJOCARU 2004a Cojocaru, V., *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI-I a. Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- COJOCARU 2004b Cojocaru, V., *Relațiile dintre greci și „barbari” la nordul și nord-vestul Pontului Euxin reflectate în trei decrete din perioada elenistică*, in: *ArhMold*, 25, 139-152.
- COLOMBO 2010 Colombo, M., *Correzioni testuali ed esegetiche all'epigrafe di Aurelius Gaius (regione di Kotiaem in "Phrygia")*, in: *ZPE* 174, 118-126.
- CONOLE, MILNS 1983 Conole, P., Milns, R. D., *Neronian Frontier Policy in the Balkans: The Career of Ti. Plautius Silvanus*, in: *Historia*, 32/2, 183-200.
- CONRAD 2004 Conrad, S., *Die Grabstelen aus Moesia Inferior: Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonografie*, Casa Libri, Leipzig.
- DANA 2014 Dana, D., *Onomasticon Thracicum. Répertoire des noms indigènes de Thrace, Macédoine orientale, Mésies, Dacie et Bithynie*, Centre de recherche de l'antiquité grecque et romaine, Fondation nationale de la recherche scientifique, Atena.
- DANA 2008 Dana, D., *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istorie despre un zeu al pretextului*, Ed. Polirom, Iași.
- DANA 2001-2003 Dana, D., *Étude sur les porteurs du nom Gétas*, in: *StudClas*, 37-39, 85-102.
- DELIA 1996 Delia, D., 'All Army Boots and Uniforms'. *Ethnicity in Ptolemaic Egypt*, in: Hamma, K. (ed.), *Alexandria and Alexandrianism. Papers Delivered at a Symposium Organized by The J. Paul Getty Museum and The Getty Center for the History of Art and the Humanities and Held at the Museum, April 22-25, 1993*, J. Paul Getty Museum, Malibu, Calif., 41-53.
- DELRIEUX 2001 Delrieux, F., *Les étrangers dans l'épigraphie iasienne du IIe siècle a. C.*, in: Bresson, A., Descat, R. (ed.), *Les cités d'Asie Mineure occidentale au IIe siècle a. C.*, Ausonius Éditions, Bordeaux, 137-155.
- FITZ 1965 Fitz, J., *La carrière de P. Aelius Proculus*, in: *Latomus*, 24/3, 565-575.
- GAUTHIER 1985 Gauthier, Ph., *Les cités grecques et leurs bienfaiteurs. Contributions à l'histoire des institutions*, École Française d'Athènes (distribuită prin De Boccard), Paris.
- GRAKOV 1939 Grakov, B. N., *Materialy po istorii Skifii v grecheskich nadpisyach Balkanskogo poluostrova i Maloy Azii*, in: *VDI*, 3, 231-315.
- HELTTULA 1995 Helttula, A., *Observations on the Inscriptions of Isola Sacra and the People of Portus*, in: *AAntHung*, 36, 235-244.
- IVANTCHIK, SON 2002 Ivantchik, A. I., Son, N. A., *A New Inscription from Alexander Severus' Time from Tyras*, in: *AncCivScytSib*, 8/1-2, 1-15.
- JONES 2016 Jones, C. P., *An Inscription from Iasos and Ovid's last Poems*, in: *ZPE*, 200, 122-132.
- KAJAVA 1996 Kajava, M., *New Poems on Stone*, in: *Arctos*, 30, 75-100.
- KANTOR 2017 Kantor, G., *The Date and Circumstances of Quintus Iulius Vestalis*, in: *ZPE*, 203, 85-91.

- KLAFFENBACH 1964 Klaffenbach, G., *Die Grabstelen der einstigen Sammlung Roma in Zakynthos* (Abh. d. Deutschen Akad. d. Wiss. zu Berlin, Kl. f. Sprachen, Lit. u. Kunst, 2), Berlin.
- KŁODZIŃSKI 2020 Kłodziński, K., *Praetorian Prefects of Emperor Commodus*, in: *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym* (Torun), 55, (S)/2020, 65-105.
- KOLENDO 1978 Kolendo, J., *Un Romain d'Afrique élevé dans le pays des Costoboces. À propos de CIL VIII 14667*, in: *ActaMusNapoca*, 15, 125-130.
- KONTORINI 1989 Kontorini, V., *Ανέκδοτες επιγραφές Ρόδου II*, ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ, Atena.
- KRÜGER 1925 Krüger, O. O., *Epigraficheskie melochi: Novye nachodki v Ol'vii*, in: *IRAIMK*, 4, 81-96.
- LAUNEY 1987 Launey, M., *Recherches sur les armées hellénistiques*, vol. I-II², Éditions de Boccard, Paris.
- LAZARENKO *et al.* 2013 Lazarenko, I., Mircheva, E., Encheva, R., Stoyanova, D., Sharankov, N., *The Temple of the Pontic Mother of Gods in Dionysopolis*, Slavena Publishing House, Varna.
- LETTA 2018 Letta, C., *La dinastia cozia e la politica romana*, in: del Vecchio, P., Vota, D. (ed.), *Storia delle valli di Susa. Preistoria, età romana, medioevo fino al Trecento*, Edizioni del Graffio, Borgone di Susa, 53-68.
- MITCHELL, FRENCH 2012 Mitchell, S., French, D., *The Greek and Latin inscriptions of Ankara (Ancyra)*, vol. 1: *From Augustus to the end of the third century AD*, C. H. Beck Verlag, München.
- MITTHOF 2019 Mitthof, F. *Südosteuropa in der antiken Geographie und Historiographie*, in: *HGSOE*, 1, 70-104.
- MORELLI 1955 Morelli, D., *Gli stranieri in Rodi*, in: *SCO*, 5, 126-190.
- MÜLLER 2010 Müller, Chr., *D'Olbia à Tanaïs. Territoires et réseaux d'échanges dans la mer Noire septentrionale aux époques classique et hellénistique*, Ausonius Éditions, Bordeaux.
- PAGENSTECHE 1919 Pagenstecher, R., *Nekropolis. Untersuchungen über Gestalt und Entwicklung der alexandrinischen Grabanlagen und ihrer Malereien*, Giesecke & Devrient, Leipzig.
- PATON, HICKS 1891 Paton, W. R., Hicks, E. L., *The Inscriptions of Cos*, Clarendon Press, Oxford.
- PETOLESCU 2010 Petolescu, C. C., *Dacia: un mileniu de istorie*, Ed. Academiei Române, București.
- PFLAUM 1954 Pflaum, H. G., *La chronologie de la carrière de L. Caesennius Sospes*, in: *Historia*, 2/4, 431-450.
- PIPPIDI 1967 Pippidi, D. M., *Contribuții la istoria veche a României*, Ed. Științifică, ²București.
- PIPPIDI 1966 Pippidi, D. M., *Sclavi „histrieni” la Rheneia?* in: *StudClas*, 8, 232-235.
- PIPPIDI 1962 Pippidi, D. M., *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer Zeit*, Akademie-Verlag, Berlin.
- POPA 2016 Popa, A., *Despre culturi arheologice și identități etnice de la granițele provinciei romane Dacia. Studiu de caz: cultura Lipița versus Costobocii*, in: *Acta Musei Tutovenssis*, 12/2, Bârlad, 133-146.
- QUASS 1993 Quass, F., *Die Honoratoren-schicht in den Städten des griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- ROBERT 1959 Robert, L., *Les inscriptions grecques de Bulgarie*, in: *RPh*, 85 (3e série 33), 165-236.

- ROBERTS 2012 Roberts, T., *A Community Excavation of a Roman Building*, in: *Glevensis*. The Gloucester and District Archaeological Research Group Annual Report, 45, 10-19.
- RUSSU 1980 Russu, I. I., *Daco-geții în Imperiul Roman (în afara provinciei Dacia Traiană)*, Ed. Academiei R.S.R., București.
- RUSSU 1967 Russu, I. I., *Zoltes și Rhemaxos. Tracii, sciții și Histria în sec. III-II î.e.n.*, in: *Apulum*, 6, 123-144.
- RUSSU 1959 Russu, I. I., *Les Costoboces*, in: *Dacia*, N.S., 3, 341-352.
- SARNOWSKI 2006 Sarnowski, T., *Ti. Plautius Silvanus, Tauric Chersonesos and Classis Moesica*, in: *Dacia*, N.S., 50, 85-92.
- SHARANKOV 2015a Sharankov, N., *Adnotationes ad decretum 'hellenisticum' oppido Pliska repertum*, in: *OrpheusThracSt*, 15, 113-116.
- SHARANKOV 2015b Sharankov, N., *Novi danni za trakiyskite stratezi (New evidence on the Thracian strategoi)*, in: *ArcheologijaSof*, 56, 1-2, 62-78.
- SIDORENKO 1996 Sidorenko, V. A., *Fragment dekreta rimskogo vremeni iz srednevekovoy baziliki pod Mangupom*, in: *MAIET*, 5, 35-59.
- SOPRONI 1963 Soproni, S., *Castellum Carporum*, in: *FoLA*, 15, 43-54.
- STROBEL 2019 Strobel, K., *Südsteuropa in der Zeit von Republik und Principat: Vorgeschichte, Etablierung und Konsolidierung römischer Herrschaft*, in: *HGSOE*, 1, 131-322.
- STROBEL 2018 Strobel, K., *Zur vermeintlichen illyrischen Statthalterschaft des L. Domitius Ahenobarbus und zu den Kommanden des M. Vinicius (Vinucius) an der Donau*, in: Kastler, R. et al. (ed.), *Faber Salisburgi. Festschrift für Wilfried Kovacovics zum 65. Geburtstag*, Eigenverlag c/o Universität Salzburg, Fachbereich Altertumswissenschaften, Salzburg, 305-316.
- SUCEVEANU 2000-2001 Suceveanu, A., *Πρώτος και μέγιστος (βασιλεύς) τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων (IGB, F², 13, r. 22-23)*, in: *Pontica*, 33-34, 319-335.
- SUCEVEANU 1998 Suceveanu, A., *Πρώτος και μέγιστος (βασιλεύς) τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων, IGB F², 13, Z. 22-23*, in: *Tyche*, 13, 229-247.
- SYME 1977 Syme, R., *The Enigmatic Sospes*, in: *JRS*, 67, 38-49.
- TUDOR 1960 Tudor, D., *La prétendue guerre de Caracalla contre les Carpes*, in: *Latomus*, 19/2, 350-356.
- VINOGRADOV 1997 Vinogradov, Ju. G., *Der Pontos Euxeinos als politische, ökonomische und kulturelle Einheit und die Epigraphik*, in: Vinogradov, Ju. G. (hrsg. in Verbindung mit Heinen, H.), *Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes*, Verlag Philipp Von Zabern, Mainz, 1-73.
- VINOGRADOV 1996 Vinogradov, Ju. G., *Zur Klassifizierung der griechisch-barbarischen Abhängigkeitsverhältnisse der vorrömischen Zeit im pontischen Raum*, in: Funck, B. (ed.), *Hellenismus. Beiträge zur Erforschung von Akkulturation und politischer Ordnung in den Staaten des hellenistischen Zeitalters. Akten des Internationalen Hellenismus-Kolloquiums 9.-14. März 1994 in Berlin*, Mohr Siebeck Verlag, Tübingen, 427-437.
- VINOGRADOV 1994 Vinogradov, Ju. G., *Ocherk voenno-politicheskoy istorii sarmatov v I v. n.e.*, in: *VDI*, 2, 151-170.

- VINOGRADOV 1989 Vinogradov, Ju. G., *Politicheskaya istoriya Ol'viyskogo polisa VII-I vv. do n.e. Istoriko-epigraficheskoe issledovanie*, Ed. Nauka, Moscova.
- VINOGRADOV 1987 Vinogradov, Ju. G., *Votivnaya nadpis' docheri tsarya Skilura iz Pantikapeya i problemy istorii Skifii i Bospora vo II v. do n.e.*, in: VDI, 1, 55-86.
- WEAVER Weaver, P., *Repertorium Familiae Caesaris – Aelii Augusti Liberti* (https://altegeschichte.phil-fak.uni-koeln.de/fileadmin/home/Abteilungen/Alte_Geschichte/Mitarbeiter/Eck/Weaver/08_Aelii.pdf).
- WILKINSON 2012 Wilkinson, K. W., *Aurelius Gaius (AE 1981.777) and Imperial Journeys, 293-299*, in: ZPE, 183, 53-58.
- ZGUSTA 1955 Zgusta, L., *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Nakladatelství Československé Akad. Věd, Praga.
- ZUGRAVU 2004 Zugravu, N. (ed.), *Res gestae divi Augusti – Faptele divinului Augustus – ΠΡΑΞΕΙΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΘΕΟΥ*, ediție trilingvă, trad. M. Alexianu, R. Curcă, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.